

Δημήτρης Π. Δρακούλης

*Η ΟΙΚΟ-ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ*

ΛΕΥΚΗ

Εισαγωγή*

Η Επαρχία Ευρώπης περιλαμβάνει το εύφορο ανατολικό τμήμα της Θράκης που εκτείνεται μέχρι τα στενά του Βοσπόρου και συνιστά, από γεωγραφική άποψη, την απόληξη της ευρωπαϊκής ηπείρου. Από τον 8^ο π.Χ. αι. τελούσε υπό την εξουσία θρακικών φύλων, με εξαίρεση τις παράκτιες ελληνικές πόλεις που ιδρύθηκαν στα τέλη του 5^{ου} π.Χ. αι. από Μεγαρείς και Σαμίους αποίκους¹. Ο γηγενής πληθυσμός κατανεμόταν σύμφωνα με φυλετικά πρότυπα σε *κωμαρχίες* και *στρατηγίες* και εμφάνιζε σχετικά χαμηλή πυκνότητα οικισμών².

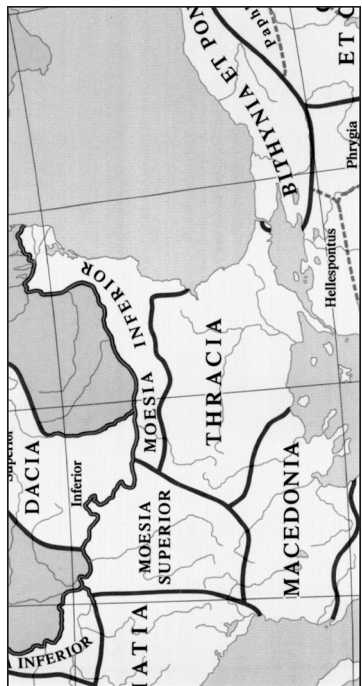
Ανήκει στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία από το 45 μ.Χ. και το 2^ο αι. μ.Χ. αποτελεί τμήμα της μεγάλης ενιαίας *Provincia Thracia* (Χάρτης 1α) που υφίσταται τους οικονομικούς, διοικητικούς και πολιτισμικούς μετασχηματισμούς του τραϊάνειου εκρωμαϊσμού με αποτέλεσμα την απαρχή της διαδικασίας αστικοποίησής της³. Στα τέλη του 3^{ου} μ.Χ. αι. ο Διοκλητιανός οργάνωσε τη νέα *Διοίκηση Θρακικής*, διαιρώντας την

* Το κείμενο αυτό συμπληρώνει την προηγηθείσα «Συμβολή στη μελέτη της Επαρχίας Βιθυνίας κατά την Πρώιμη Βυζαντινή Περίοδο» που δημοσιεύτηκε στο Θ. Κορρές, Π. Κατσώνη, Ι. Λεοντιάδης και Α. Γκουτζικώστας (επιμ.), *Φιλοτιμία. Τιμητικός Τόμος για την Ομότιμη Καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου - Ζαφράκα*, Θεσσαλονίκη 2011, 147-72 και ολοκληρώνει την μελέτη της ασιατικής και ευρωπαϊκής ενδοχώρας της Κωνσταντινούπολης. Για μια συνολική περιφερειακή σύνθεση, βλ. D. P. Drakoulis, «European and Asiatic Settlements of the Bosphorus Hinterland in the Early Byzantine Period» στο G. Tsetskhladze (επιμ.), *The Bosphorus: Gateway between the Ancient West and East (1st Millennium BC - 5th Century AD)*, British Archaeological Reports, Archaeopress, Oxford (υπό έκδοση).

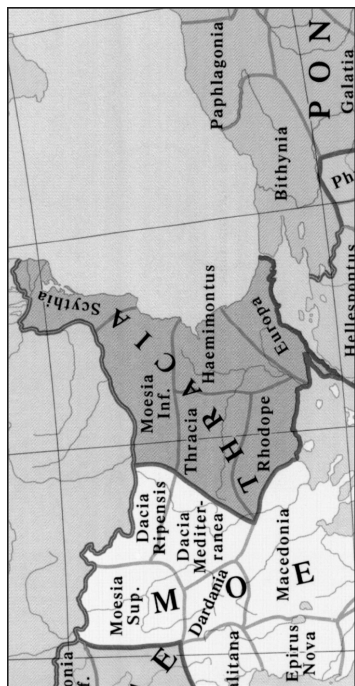
1. L. Loukopoulou, A. Laitar, «Propontic Thrace» στο M.H. Hansen, Th.-H. Nielsen (επιμ.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford 2005, 912.

2. Α. Αβραμέα, «Θράκη» στο Γ. Χριστόπουλος, Ι. Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Στ', *Ελληνισμός και Ρώμη*, Αθήνα 1978, 202.

3. C.M. Danov, «Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels» στο H. Temporini (επιμ.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II 7, 1, Berlin - New York 1979, 89-130. Βλ. και B. Gerov, *Beiträge zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thrakien*, Amsterdam 1998, τ. 3, 1-406. Βλ. και V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (studies and materials)*, Amsterdam 1977, 119-24. Βλ. και R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World.*, Princeton 2000, χ. 100.

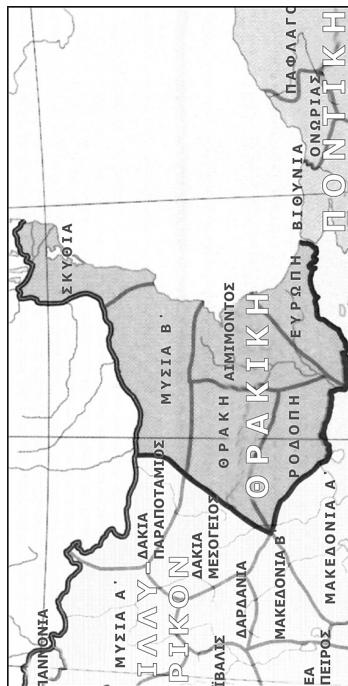
Χάρτης 1α: Η ρωμαϊκή Θράκη το 2^ο μ.Χ. αι.
[Barrington Atlas, χ. 100]

Χάρτης 1β: Οι Επαρχίες της Διοίκησης Θρακικής τον 4^ο μ.Χ. αι. (*Laterculus Veronensis*)
[Barrington Atlas, χ. 101]

Χάρτης 1γ: Οι Επαρχίες της Διοίκησης Θρακικής τον 5^ο μ.Χ. αι. (*Notitia Dignitatum*) [Jones 1964, χ. III]

Χάρτης 1δ: Η Διοίκηση Θρακικής τον 6^ο μ.Χ. αι. (Συνέκδομος Ιερσακλέους) [Δρακούλης 2009, χ. Δ.4.1.1]

ενιαία αυτοκρατορική Επαρχία Θράκης σε τέσσερις μικρότερες διοικητικές οντότητες, κάτω από την οροσειρά του Αίμου (Ευρώπη, Αιμίμοντος, Ροδόπη και Θράκη) και προσθέτοντας επιπλέον δυο κατά μήκος του π. Δούναβη (Μοισία Β' και Σκυθία)⁴. Η αναδιοργάνωση αυτή αντανάκλασε τη στρατιωτική σημασία των παραδουνάβιων συνόρων για την άμυνα της Θράκης, ιδιαίτερα μετά τις συρράξεις του 377-78 με τους Γότθους. Ένα μεγάλο τμήμα του στρατού υπό τον *magister militum per Thraciam* στάθμευε σε περιοχές εντός της Διοίκησης, ιδιαίτερα κοντά στους βασικούς οδικούς άξονες⁵. Η γεωπολιτική της σημασία στην ύστερη αρχαιότητα αυξάνεται, λόγω της γειννίασης των εύφορων πεδιάδων της με τη νέα πρωτεύουσα. Έτσι, τον 4^ο αι. τα εδάφη αυτά ανήκουν στην *Provincia Europa*, που υπάγεται στην *Dioecesis Thracia*, σύμφωνα με το ανώνυμο κείμενο *Laterculus Veronensis* (Χάρτης 1β)⁶.

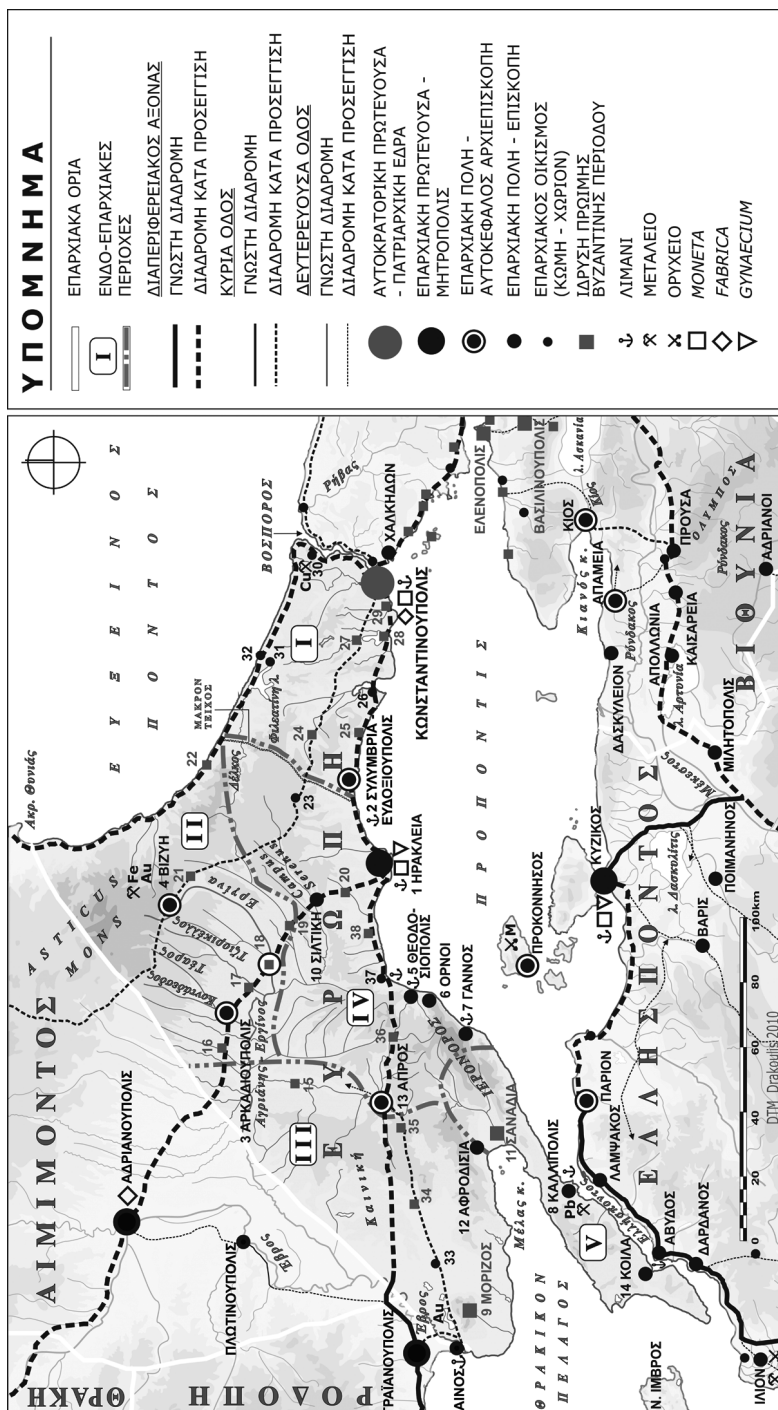
Τον 5^ο αι. αποτελεί τμήμα της νεοσυσταθείσας *Praefectura Oriens* και δεν υφίσταται κάποιο διοικητικό μετασχηματισμό, σύμφωνα με το ανώνυμο κείμενο *Notitia Dignitatum* (Χάρτης 1.γ)⁷. Πάντως, οι στρατιωτικές απειλές στα τέλη του 4^{ου} και τον 5^ο αι. οδήγησαν τον αυτοκράτορα Αναστάσιο σε μια νέα προσέγγιση για την άμυνα της πρωτεύουσας και κορυφώθηκαν με την κατασκευή του *Μακρού Τείχους*, μιας οχυρής αμυντικής γραμμής περίπου 50 χλμ. που διέσχιζε τη Θράκη από τον *Εύξεινο Πόντο* έως την *Προποντίδα* σε απόσταση 65 χλμ.

4. T.D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge 1982, 209-25. Βλ. και Α. Γκουτζιουκώστας, «Η επαρχιακή ανασυγκρότηση του κράτους μετά τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και του Μ. Κωνσταντίνου» στο Α. Γκουτζιουκώστας, Ξ. Μονίαρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό: η περίπτωση της quaestura Iustiniana exercitus*, Θεσσαλονίκη 2009, 11-30.

5. C. Zuckerman, «Ο στρατός» στο C. Morrisson (επιμ.), *Ο Βυζαντινός κόσμος*, τ. Α', *Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (330-641)*, Αθήνα 2007, 237.

6. O. Seeck (έκδ.), «Laterculus Veronensis» στο *Notitia Dignitatum in Partibus Orientis et Occidentis*, Berlin 1962 (1876), 248. Βλ. και T.D. Barnes, *The New Empire* (όπως σημ. 4) 206. Βλ. και R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) χ. 101. Βλ. και A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Oklahoma 1964, 1070-71, χ. I.

7. O. Seeck (έκδ.), *Notitia Dignitatum* (όπως σημ. 6) 57. Βλ. και τη νέα κριτική έκδοση της *Notitia* στο C. Neira Faleiro, *La Notitia Dignitatum - nueva edición crítica y comentario histórico*, Madrid 2005. Βλ. και A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire* (όπως σημ. 6) 1072-73, χ. II.

Χάρτης 2: Δίκτυο οικισμών της *Επαρχίας Ευρώπης* κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο [γεωφυσικό υπόβαθρο: Barrington Atlas, απ. χ. 52, 52 και 57]

από την *Κωνσταντινούπολη*, δημιουργώντας ένα επιπλέον αμυντικό και πολιτισμικό όριο⁸.

Στα μέσα του 6^{ου} αι. η *Επαρχία Ευρώπης* ανήκει στη *Διοίκηση Θρακικής* της *Υπαρχίας Ανατολής*, σύμφωνα με τον Συνέκδημο του Ιεροκλέους (Χάρτης 1.δ)⁹. Συνορεύει από Β με τον *Εύξεινο Πόντο*, από Α με τα στενά του *Βοσπόρου*, από Ν με την *Προποντίδα* και το *Αιγαίον Πέλαγος* και από Δ με τις *Επ. Αιμιμόντου* και *Ροδόπης*. Η έκταση της είναι 15.700 τ.χλμ.¹⁰ εκ των οποίων τα 7.850 τ.χλμ. (49,9%) είναι η πεδινή έκταση, τα 6.900 τ.χλμ. (43,9%) η ημιορεινή και τα 950 τ.χλμ. (6,1%) η ορεινή. Σύμφωνα με την υπόθεση εργασίας μιας μέσης πυκνότητας 15-20 ατόμων ανά τ.χλμ., ο πιθανός πληθυσμός της ανέρχεται σε 250.000 περίπου κατοίκους, της *Κωνσταντινούπολης* εξαιρουμένης¹¹.

Γεωμορφολογία

Τα όρια της *Επαρχίας Ευρώπης* (Χάρτης 2) σχηματίζουν στο χάρτη ένα γεωγραφικό νοητό τρίγωνο, που η ανατολική του πλευρά βρέχεται από τον *Εύξεινο Πόντο*¹² και καταλήγει στα στενά του *Βόσπο-*

8. Βλ. J. W. Crow, «The long Walls of Thrace» στο C. Mango, G. Dagron (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland. Papers from the 27th Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, Aldershot 1995, 109 και 111, σχ. 2. Βλ. και J. G. Crow, A. Ricci, «Investigating the hinterland of Constantinople: interim report on the Anastasian Long Wall», *Journal of Roman Archaeology* 10 (1997) 253-288.

9. E. Honigmann (επιμ.), *Le Synekdemos d'Hiérocles et l'Opusculé géographique de Georges de Chypre*, Bruxelles 1939, 12. Βλ. και Γ. Χριστόπουλος - Ι. Μπασιτιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. τ. Ζ' Βυζαντινός Ελληνισμός και Πρωτοβυζαντινοί Χρόνοι*, Αθήνα 1978, 440-41, χ. 16. Βλ. και Δ. Π. Δρακούλης, *Η περιφερειακή οργάνωση των οικισμών της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο (4^{ος}-6^{ος} αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 2009, 41. Βλ. του ιδίου, «Ο Συνέκδημος του Ιεροκλέους και η χαρτογράφησή του» στο Α. Τσορλίνη (επιμ.), «*Η χαρτογραφία της ελληνικής περιφέρειας. Όρια, φραγμοί, άξονες, πρότυπα, ποιότητα*» στο *Πρακτικά 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Χαρτογραφίας*, Ιωάννινα 12-12/11/2008, Θεσσαλονίκη 2010, 199-224, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία.

10. Για τους υπολογισμούς διανυσματοποιήθηκε ο χάρτης 102 (κλ. 1: 10.000.000) του R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) και μετρήθηκε με χρήση του λογισμικού *GetArea* της IsoCalc.

11. J. Koder, *Το Βυζάντιο ως χώρος. Εισαγωγή στην Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μεσογείου στη Βυζαντινή Εποχή*. Θεσσαλονίκη 2004, 206.

12. A. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll (επιμ.), *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1894-1980 (στο εξής *RE*), Suppl. 9, Pontus Euxeinus, *Pontus Euxinus*, σημ. Karadeniz, Μαύρη Θάλασσα.

ρου¹³ και στην *Κωνσταντινούπολη*. Η βάση του τριγώνου, που αποτελεί τα νότια όρια της *Επαρχίας*, βρέχεται από την *Προποντίδα*¹⁴ και το *Αιγαίον Πέλαγος*¹⁵. Η νότια πλευρά καταλήγει σε χερσόνησο, αποκαλούμενη *Χερσόνησος*¹⁶, της οποίας η ανατολική πλευρά σχηματίζει τα δυτικά όρια του *Ελλάσποντου*¹⁷. Η τρίτη πλευρά του τριγώνου, που είναι τα δυτικά όρια της *Επαρχίας*, έχει αφετηρία στο βόρειο τμήμα της, την περιοχή στον *Εύξεινο Πόντο*, κοντά στο ακρωτήριο *Θυνιάς*¹⁸. Διασχίζει με ΝΔ κατεύθυνση τα όρη *Asticus*¹⁹, κατέρχεται στην *Καινική*²⁰ κοιλάδα και καταλήγει στο *Αιγαίο*. Στη νοτιοδυτική πλευρά της *Επαρχίας* και κατά μήκος τμήματος της *Προποντίδας* εκτείνεται το *Ιερόν*²¹ όρος. Από τους δύο αυτούς ορεινούς σχηματισμούς, δημιουργείται μία φυσική λεκάνη απορροής, με πολλούς παραπόταμους, που εκκινούν κυρίως από τα όρη *Asticus* και καταλήγουν στον ποταμό *Αγριάνη - Εργίνο*²². Ο ποταμός αυτός μαζί με τους παραπόταμούς του (*Κοντάδεσδος*²³, *Τέαρος*²⁴, *Tziorikellos*²⁵ και *Εργινιάς*²⁶) σχηματίζει το υδρογραφικό δίκτυο της λεκάνης απορροής με την ονομασία *Campus Serenus*²⁷ που τη διασχίζει από Α προς Δ. Η *Επαρχία* διαθέτει μία δεύτερη κοιλάδα, την *Καινική*, που συνδέεται με την προηγούμενη στο βόρειο της άκρο, έχει κατεύθυνση ΒΑ-ΝΔ και

13. *RE*, Bosporos 1. Βλ. και H. Cancik, H. Schneider, M. Landfester (επιμ.), *Der Neue Pauly*, Leiden 2007 (στο εξής *NPauLy*), Bosporos 1, *Bosphorus*, σημ. Bogazici.

14. *NPauLy*, σημ. Marmara Denizi.

15. *NPauLy*, Aigaion Pelagos, *Aegaeum Mare*.

16. *NPauLy*, *Chersonesus*, σημ. χερσόνησος Gallipoli.

17. *RE* και *NPauLy*, *Hellespontus Heptastadion*, σημ. Δαρδανέλια - Çanakkale Boğazi.

18. *RE* 1, *Thynias Pr.*, σημ. İğneada Burnu.

19. K. Miller, *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt*, Roma 1964, 600, *Asticus M.*, σημ. Istranca Dağı.

20. L.D. Loukopoulou, «*Provinciae Macedoniae Finis Orientalis: The Establishment of the Eastern Frontier*», στο M. Chatzopoulos – L.D. Loukopoulou, *Two Studies in Ancient Macedonian Topography*, Meletemata 3, Athens 1987, 75-79, *Kainike – Kainoi*, σημ. Kesan.

21. *RE*, *Ιερόν όρος* 2, σημ. Ganos Dağı.

22. *RE* 2, *Agrianes - Erginos fl.*, σημ. π. Ergene.

23. *RE*, *Tearos, Kontadesdos fl.*, σημ. π. Kaynarca Dere.

24. *RE*, *Tearos, Tearos fl.*, σημ. π. Poyralı Deresi.

25. R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) 792, *Tziorikellos fl.*, σημ. Sulucak Deresi.

26. R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) 788, *Ergina fl.*, σημ. άνω πους του π. Vize Dere.

27. K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 539, *Campus Serenus*, σημ. Druzipara - Corlu.

καταλήγει στο *Αιγαίο*. Στο ΒΑ τμήμα και σε απόσταση περίπου 40 χλμ. Β της *Κωνσταντινούπολης* βρίσκεται η λίμνη *Δέρκος ή Φιλατίνη*²⁸.

Η βλάστηση της *Επαρχίας* χωρίζεται σε τρεις ζώνες. Μία ζώνη μεσογειακού τύπου με δρυς, πεύκα και κουκουναριές υπάρχει στη νότια περιοχή της *Χερσονήσου* και της *Καινικής* κοιλάδας. Μια δεύτερη ζώνη με μικτό δάσος φυλλοβόλων και αειθαλών περιλαμβάνει την κοιλάδα *Campus Serenus*, τα παράλια της *Προποντίδος* και του *Βοσπόρου*, καθώς και τη δυτική πλευρά της οροσειράς *Asticus*. Τέλος, μια τρίτη ζώνη, που καλύπτεται από δάση φυλλοβόλου δρυός (*Quercus*) βρίσκεται στο κεντρικό και ανατολικό τμήμα της οροσειράς *Asticus*²⁹. Η περιοχή εντάσσεται στη ζώνη βλάστησης της ελιάς³⁰. Στο υπέδαφος της απαντούν κοιτάσματα χρυσού, σιδήρου και χαλκού³¹.

Συμπερασματικά η *Επαρχία* χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μεγάλων κοιλάδων και πεδιάδων, τα χαμηλά της όρη, τις σχετικά εκτεταμένες ημιορεινές περιοχές, το πλούσιο ποτάμιο σύστημα και την σημαντική επαφή με την θάλασσα.

Παραγωγικές δραστηριότητες

Στον πρωτογενή τομέα η *Επ. Ευρώπης* παράγει στις εύφορες κοιλάδες της κυρίως σιτάρι και κριθάρι και δευτερευόντως σίκαλη και κεχρί³². Τα εδάφη αυτά αποτελούσαν ιδιοκτησία του αυτοκράτορα και των αριστοκρατικών οίκων της *Κωνσταντινούπολης* και συνιστούσαν την κύρια πηγή ανεφοδιασμού σε σιτηρά, ιδιαίτερα μετά την απώλεια των αιγυπτιακών επαρχιών και τη διακοπή του ανεφοδιασμού τον 7^ο αιώνα³³. Κρατικοί χώροι αποθήκευσης σιτηρών μαρτυρούνται πέραν της *Κωνσταντινούπολης*, στην *Ηράκλεια*, στη *Βισάνθη - Ραιδεστό* και στην *Καλλίπολη*³⁴.

Οι περιοχές που βρίσκονται στα προάστια της αυτοκρατορικής

28. *RE, Delkos*, σημ. Derkoz Gölü. Στη ρωμαϊκή περίοδο η εναλλακτική ονομασία της είναι *Δέλκος*.

29. P. Birot, P. Gabert, *La méditerranée et le Moyen-Orient*, Paris 1964, 77, σχ. 14.

30. P. Birot, P. Gabert, *La méditerranée* (όπως σημ. 29) 68, σχ. 9. Βλ. και B. Geyer, «Φυσικοί συντελεστές της εξέλιξης των τοπίων και των χρήσεων γης» στο Α. Λαΐου (επιμ.), *Οικονομική ιστορία του Βυζαντίου*, τ. Α', Αθήνα 2006, 88, σχ. 8.

31. J. Koder, *To Βυζάντιο ως χώρος* (όπως σημ. 11) 77, εικ. 6.

32. A. Külzer, *Ostthrakien (Eurōpē), Tabula Imperii Byzantini 12*, Wien 2008, 212.

33. J. L. Teall, «The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025», *DOP* 13 (1959) 87-139, ιδιαίτερα 91-96.

34. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 213.

πρωτεύουσας, όπως και οι άμεσες ενδοχώρες των υπολοίπων πόλεων χρησιμοποιούνται για καλλιέργειες λαχανικών σε μικρούς κήπους, σε μεγαλύτερες αποστάσεις υπάρχουν αμπελοκαλλιέργειες και φυτείες οπωροφόρων δένδρων (κυρίως μήλα, ρόδια και σύκα), ενώ σε ακόμη μεγαλύτερες αποστάσεις βρίσκονται βοσκοτοπικές εκτάσεις³⁵. Τα *Γεωπονικά* ή *Περί γεωργίας εκλογαί*, μια συλλογή 20 βιβλίων που αποδίδονται στον Κασσιανό Βάσσο τον Σχολαστικό, συγγραφέα του τέλους του 6^{ου} μ.Χ. αι., αλλά που χρησιμοποιούν παλαιότερες πηγές του 4^{ου} αι., παρέχουν αξιολογικές πληροφορίες για τη διατροφή στην περιοχή³⁶. Περιγράφονται με λεπτομέρειες, ανά μήνα, τα διάφορα είδη λαχανικών που καλλιεργούνται στις περιοχές γύρω από την *Κωνσταντινούπολη* και αναφέρονται διάφορες ποικιλίες (λάχανα, πράσινη σαλάτα, κρεμμύδια, καρότα, παντζάρια και ραπάνια)³⁷. Η αμπελουργία αποτελεί ήδη από την αρχαιότητα βασικό κλάδο της τοπικής γεωργικής παραγωγής και πέρα από τους διάφορους τοπικούς αμπελώνες στα περίχωρα της πρωτεύουσας, είναι φημισμένο το κρασί που προερχόταν από τις περιοχές του *Ιερού Όρους*, σημ. Ganos Dağı³⁸. Η καλλιέργεια της ελιάς ήταν εντατική, λόγω κλιματικών συνθηκών, κυρίως στις νότιες παραθαλάσσιες περιοχές της *Επαρχίας*, ενώ η μελισσοκομία για παραγωγή μελιού και κεριών ήταν διαδεδομένη³⁹.

Η εκτροφή αλόγων, βοοειδών και προβάτων ήταν διαδεδομένη από την αρχαιότητα και στα *Γεωπονικά* περιγράφονται οι τρόποι εκπαίδευσης που αφορούν σε ίππους, όνους, καμήλες, βοοειδή, πρόβατα και αίγες, καθώς και οι διαδικασίες επεξεργασίας των εξαγόμενων προϊόντων, κυρίως γάλακτος και τυρού⁴⁰. Τα πλούσια σε ψάρια νερά της *Προποντίδας* και του *Βοσπόρου* απέφεραν άφθονη αλιευτική πα-

35. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 214.

36. Κασσιανού Βάσσου, *Γεωπονικά* στο H. Beckh (έκδ.) *Geoponica sive Cassiani Bassi scholastici De re rustica eclogae*, Stuttgart 1994 [Lipsiae 1895]. Βλ. και τη νεοελληνική απόδοση του Ε. Μαλαΐνου, *Κασσιανού Βάσσου, Γεωπονικά*, Αθήνα 2008.

37. *Γεωπονικά* (όπως σημ. 36) Βιβλίο 3. Βλ. και J. Koder, «Fresh vegetables for the capital» στο C. Mango, G. Dagron (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland* (όπως σημ. 8) 49-56.

38. A. Külzer, «Das Ganos-Gebirge in Ostthrakien (Işıklar Dağı)» στο P. Soustal (επιμ.), *Heilige Berge und Wüsten. Byzanz und sein Umfeld. Referate auf dem 21. Internationalen Kongress für Byzantinistik London, 21-26. August 2006*, Wien 2008, 15-24. Βλ. επίσης A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 212.

39. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 217.

40. *Γεωπονικά*, (όπως σημ. 36) στα Βιβλία 16-18.

ραγωγή⁴¹. Για την αλιεία χρησιμοποιούνταν δίχτυα στερεωμένα σε ξύλα (τράνα), καμάκια (κόντωσις), τρίαίνες (τριόδοι, τριοδοντία), παγίδες (κύρτος, κυρτεία, βολκοί), καθώς και περιφραγμένοι χώροι για ιχθυοτροφεία (θυννεία). Η παράκτια αλιεία απέφερε μπαρμπούνια, χάνους, σαλάχια και γλώσσες, ενώ κατά περιόδους αλιεύονταν σκουμπριά, παλαμίδες, τόνοι και σπανιότερα ξιφίες⁴². Η ξυλεία από τα δάση της οροσειράς *Asticus*, αλλά και της έμμεσης ενδοχώρας της *Κωνσταντινούπολης* χρησίμευε για την ναυπήγηση πλοίων, την κατασκευή κτισμάτων και οχυρώσεων, για την επεξεργασία γυαλιού και μετάλλων, αλλά και ως καύσιμη ύλη⁴³.

Στον δευτερογενή τομέα περιλαμβάνεται η εξόρυξη σιδήρου, κυρίως στην περιοχή της οροσειράς *Asticus*, χρυσού στην περιοχή του π. *Έβρου* και των παραποτάμων του, χαλκού στα ΒΑ παράλια του Βοσπόρου, μολύβδου και στυπτηρίας για βαφές στην περιοχή της *Καλλιπόλης*. Στις περιοχές των εκβολών του π. *Έβρου* και του *Μέλανος* κόλπου υπάρχουν αλυκές⁴⁴.

Στην πρωτεύουσα *Ηράκλεια* υπήρχαν εργοστασιακές εγκαταστάσεις με μύλους για υφάσματα και κλωστήρια μαλλιού (*gynaecia*)⁴⁵. Το κράτος είχε τη διαχείρισή τους, μέσω της υπηρεσίας του *comes sacrarum largitionum*, προκειμένου να παράγει στολές για τα στρατεύματα και τους αξιωματούχους και υψηλής ποιότητας ενδύματα για την αυλή. Βρίσκονταν υπό την εποπτεία επιμελητών (*procuratores*) και ήσαν αρχικά επανδρωμένα με κρατικούς δούλους ή κατάδικους για οικονομικές παραβάσεις. Από τα μέσα του 4^{ου} μ.Χ. αι. οι εργαζόμενοι σε αυτά ήταν οργανωμένοι σε κληρονομικές επαγγελματικές συντεχνίες (*collegia*), στο δε 6^ο αιώνα βελτιώθηκε η κοινωνική τους θέση. Στους εργαζόμενους παρέχονταν σιτηρέσιο, όπως και σε άλλους απασχολού-

41. Δίων Χρυσόστομος, *Λόγοι*, 35.25.2-5, έκδ. J. von Arnim, *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia*, Berlin 1962, τ. 1, Λόγος 35 (*Celaenis Phrygiae*). «Βυζαντίους, χώραν τε ἀρίστην νεμομένους καὶ θάλατταν εὐκαρποτάτην. τῆς δὲ γῆς ἡμελήκασι διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς θαλάττης. ἡ μὲν γὰρ διὰ μακροῦ φέρει τὸν καρπὸν αὐτοῖς καὶ δεῖ λαβεῖν ἐργασαμένους, ἡ δὲ αὐτόθεν μηδὲν πονήσασιν».

42. G. Dagron, «Poissons, pêcheurs et poissonniers de Constantinople» στο C. Mango, G. Dagron (επιμ.), *Constantinople and its Hinterland* (όπως σημ. 8) 57.

43. H. Kinder, W. Hilgemann, M. Hergt, *DTV - Atlas zur Weltgeschichte: Karten und chronologischer Abriss. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 2008, 104-05 και χάρτης. Βλ. και A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 220.

44. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 220-24. Βλ. και O. Yigit «Gold in Turkey - a Missing Link in Tethyan Metallogeny». *Ore Geology Reviews* 28 (2006) 150 και σχ. 1.

45. O. Seeck (έκδ.), *Notitia Dignitatum* (όπως σημ. 6) 36. Βλ. W. Rösener, λήμμα *Gynäceum* στο Bretschler-Gisinger Ch., Meier Th. (επιμ.), *Lexikon des Mittelalters*, Stuttgart 1998.

μενους σε κρατικές επιχειρήσεις. Τα εργοστάσια υφαντουργίας διέθεταν μεγάλες εγκαταστάσεις και οι απασχολούμενοι σε αυτά αποτελούσαν σημαντικό τμήμα του τοπικού πληθυσμού κατά τον 4^ο και 5^ο αιώνα. Θεωρείται πως τα κυβερνητικά εργοστάσια παρήγαν ένα ποσοστό της τάξης του 1/6 των συνολικών αναγκών σε στολές και ένδυση⁴⁶. Στην *Ηράκλεια*, όπως και στην *Κωνσταντινούπολη*, ήταν χωροθετημένα επίσης κρατικά νομισματοκοπεία (*monetae*). Διευθύνονταν και αυτά από επιμελητές (*procuratores*) και το προσωπικό τους αποτελούνταν από τους *monetarii*, αυτοκρατορικούς δούλους με κληρονομική μεταβίβαση της ιδιότητάς τους⁴⁷.

Οι βιοτεχνικές δραστηριότητες εξασκούνταν στις πόλεις και κώμες της *Επαρχίας* σε κτιριακά συγκροτήματα που περιλάμβαναν κατάλληλα διαρρυθμισμένα *εργαστήρια - officinae*. Ήταν χώροι παραγωγής υφασμάτων, ειδών υαλουργίας και μεταλλοτεχνίας, αλλά και λιανικού εμπορίου που εξασκούνταν από τους εργαστηριακούς, κρατικούς δούλους που διευθύνονταν από τους *εργαστηριάρχες*. Τα πολυλειτουργικά και εμπορικά αυτά κέντρα διέθεταν βοηθητικές εγκαταστάσεις διανυκτέρευσης και σίτισης ανθρώπων και υποζυγίων και ανήκαν στο κράτος, στις αρχές των πόλεων, σε ιδιώτες, αργότερα και στην εκκλησία⁴⁸. Στον Θεοδοσιανό Κώδικα αναφέρεται πως ο Αρκάδιος παραχώρησε στην *Ευδοξιούπολη* τα εργαστήριά της που προηγουμένως βρίσκονταν υπό αυτοκρατορικό έλεγχο⁴⁹. Στις μεγαλύτερες παράκτιες πόλεις βρίσκονταν χωροθετημένα μικρά ναυπηγεία παρά τον αιγιαλό που εξυπηρετούσαν τις τοπικές ανάγκες, με σπουδαιότερες τις εγκαταστάσεις της *Ηράκλειας*, της *Ραιδεστού* και της *Καλλιπόλης*. *Λιμενίται* (ναυτεργάτες), *ναυπηγοί* και συναφή επαγγέλματα αναφέρονται επίσης για τη *Μάδυτο*, το *Πάνιον* και τη *Σηλυμβρία*⁵⁰. Η

46. A. Kazhdan, λήμμα *Factories, Imperial*, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York - Oxford 1991, 774.

47. A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire* (όπως σημ. 6) 435-6, 860 και χ. III, 1074-75.

48. A. Kazhdan, λήμμα *Ergasterion*, *The Oxford Dictionary of Byzantium* (όπως σημ. 46) 726. Βλ. και V. Velkov, *Cities in Thrace* (όπως σημ. 3) 139-40.

49. Th. Mommsen, P.M. Meyer, *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, Berlin 1905. τ. 2, 811. CTh. 15.1.42. «*Idem aa. Eutychiano praefecto praetorio. Eudoxiopolitanae civitatis cives prooblata no .... suam patriam ergasteria condonamus. Ne quis igitur ergasteria memorata a nostra serenitate deinceps petere moliatur eaque ratione civium, quorum censum cupimus ampliari, iura perturbet. Dat. prid. id. iul. Constantinopoli Honorio a. VI et Aristaeneto cons. (404 iul. 14)*». Βλ. και J.F. Matthews, *Laying Down the Law: A Study of the Theodosian Code*, New York 2000.

50. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 225.

κατασκευή κεραμικών αντικειμένων καθημερινής χρήσης ήταν διαδομένη στους οικισμούς όλων των ιεραρχικών επιπέδων και η περιοχή του *Γάννου*, γνωστή για τους αμπελώνες της φαίνεται να αποτελεί και κέντρο υπερτοπικής σημασίας και στην παραγωγή αμφορέων για τη μεταφορά του οίνου⁵¹. Άλλα επαγγέλματα που αναφέρονται σε τοπικές ταφικές επιγραφές της πρώιμης βυζαντινής περιόδου είναι του *ἀργυροτέχνη*, του *γναφέως* (καθαριστή μάλλινων ενδυμάτων), του *οϊκοδόμου*, του *ίατροῦ*, του *πορφυροπώλου*, κ.ά.⁵².

Το εμπόριο ειδών καθημερινής χρήσης εξασκούνταν κυρίως στους κεντρικούς τόπους της *Επαρχίας* (*πόλεις* και *κώμες*), ενώ στην *Κωνσταντινούπολη* πραγματοποιούνταν η ανταλλαγή εμπορευμάτων υψηλότερης αξίας και διαπεριφερειακής προέλευσης. Τα προσφερόμενα είδη του εμπορίου μεγάλων αποστάσεων προέρχονταν από τις βόρειες περιοχές του *Ευξείνου Πόντου*, την *Άπω Ανατολή*, την *Αραβία* και την *Αιθιοπία* και περιλάμβαναν αγαθά προς σίτιση, ζώα και δούλους, πρώτες ύλες και μέταλλα, κυρίως χαλκό και σίδηρο, όπλα και υφάσματα. Από τη δραστηριότητα αυτή επωφελούνταν και οι παράλιες επαρχιακές πόλεις, κυρίως η *Ηράκλεια* και η *Σηλυμβρία*, ενώ το *Πάνιον*, η *Καλλίπολις* και η *Μάδυτος* αποτελούσαν τα κύρια παράκτια κέντρα συγκέντρωσης και εμπορικής συναλλαγής δημητριακών. Στο εσωτερικό της *Επαρχίας* σημαντικότερα εμπορικά κέντρα ήταν το

51. A. Külzer, *Das Ganos-Gebirge* (όπως σημ. 38) 20.

52. Βλ. αντίστοιχα το *Επαρχικόν Βιβλίον* (10^{ος} αι.) που αναφέρεται στα πολυάριθμα επαγγέλματα που απαντώνται στην *Κωνσταντινούπολη* και περί *τῶν πολιτικῶν σωματείων, ὅπως ἕκαστον αὐτῶν ὀφείλει πολιτεῦσθαι τε καὶ διαπράττεσθαι*. Οι 22 τίτλοι του *Επαρχικού Βιβλίου* αφορούν σε κανονισμούς *περί ταβουλλαρίων* (συμβολαιογράφων), *περί ἀργυροπρατῶν* (κοσμηματοπωλῶν), *περί τραπεζιτῶν*. *Περί βεστιοπρατῶν* (εμπόρων μεταξωτῶν υφασμάτων), *περί πρανδιοπρατῶν* (εισαγωγέων και πωλητῶν υφασμάτων και ενδυμάτων από τη Συρία), *περί μεταξοπρατῶν* (εμπόρων ακατέργαστου και κατεργασμένου μεταξιοῦ), *περί καταρταρίων* (τεχνιτῶν επεξεργασίας νημάτων προς ύφανση), *περί σηρικαρίων* (τεχνιτῶν κατασκευῆς μεταξωτῶν υφασμάτων και φορεμάτων) και περί *ὄθωνιοπρατῶν ἤτοι μιθανέων* (εμπόρων λινῶν υφασμάτων). *Περί τῶν μυρεψῶν* (αρωματοποιῶν και παρασκευαστῶν φαρμακευτικῶν υλῶν), *περί τῶν κηρουλαρίων* (κηροποιῶν), *περί σαπυνοπρατῶν*, *περί τῶν σαλδαμαρίων* (παντοπωλῶν, δηλαδή εμπόρων κρέατος, ψαριῶν, τυριῦ, μελιῦ, λαδιῦ, οσπρίων, βουτύρου, αλευριῦ, πίσσας, κάνναβης, λιναριῦ, καρφιῶν κλπ), *περί τῶν λωροτόμων* (βυρσοδεψῶν, κατασκευαστῶν δερμάτων ιμάντων για ἵππους, ἴσως και υποδηματοποιῶν), *περί τῶν μακελαρίων* (κρεοπωλῶν), *περί τῶν χοιρεμπόρων*, *περί τῶν ἰχθυοπρατῶν*, *περί τῶν ἄρτοποιῶν ἤτοι μαγκίπων*. *Περί καπήλων* (σερβιτόρων οἴνου και εδεσμάτων), *περί λεγαταρίου*, *περί βόθρων*. Τέλος, *περί πάντων τῶν ἐργολάβων ἤτοι λεπτοργῶν, γυψοπλαστῶν, μαρμαραρίων, ασκοθυραρίων, ζωγράφων καὶ λοιπῶν*. Βλ. J. Koder, *Das Eparchenbuch Leons des Weissen*, CFB, Series Vindobonensis 33, Wien 1991.

Τζουρουλόν, η Αρκαδιούπολις και η Βιζύη και μικρότερης σημασίας η κόμη Χαριούπολις⁵³. Εμπορικές δραστηριότητες πραγματοποιούνταν επίσης και στους μικρότερους οικισμούς (*χωρία*), ενώ πρέπει να σημειωθούν και τα λεγόμενα *ἐμπόρια* ή *ἐμπορεία*, δηλαδή εμπορικοί τόποι κατά μήκος όχι μόνο των ακτών, αλλά και του εσωτερικού οδικού δικτύου. Βρίσκονταν συχνά στις παρυφές κάποιου μεγαλύτερου οικισμού, συνήθως εκτός των τειχών και συνιστούσαν μια συνάθροιση βοηθητικών κτισμάτων γύρω από μια εμπορική αγορά (*φόρος*), όπου πωλούνταν προϊόντα διατροφής σε τακτά χρονικά διαστήματα. Τέτοιες θέσεις μαρτυρούνται στη *Μάδυτο*, στη *Σηλυμβρία*, το *Τζουρουλόν* και στον οικισμό *Αθύρας*⁵⁴. Επιπρόσθετα πρέπει να αναφερθούν οι *πανηγύρεις*, δηλαδή οι εμπορικές δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα στο πλαίσιο εορταστικών εκδηλώσεων, προς τιμήν κάποιου αγίου ή τη διέλευση κάποιου στρατιωτικού σώματος και διαρκούσαν συνήθως μια εβδομάδα. Στα μέσα του 5^{ου} αι. η *πανήγυρις* προς τιμήν της Αγίας Γλυκερίας στην *Ηράκλεια*, του Αγίου Αγαθόνικου στη *Σηλυμβρία*, του Αγίου Αλεξάνδρου στη *Δρουσιπάρα*, του Αγίου Γεωργίου στο *Τζουρουλόν*, κ.ά. αναδεικνύουν την οικονομική σημασία των περιοδικών αυτών αγορών⁵⁵.

Οικο-γεωγραφικές ενότητες και οικισμοί πρώιμης βυζαντινής περιόδου

Τα εδάφη της *Επαρχίας Ευρώπης* κατατμήθηκαν σε πέντε επιμέρους οικο-γεωγραφικές ενότητες (Χάρτης 2), δηλαδή σε περιοχές με κοινά φυσικο-γεωγραφικά – οικολογικά χαρακτηριστικά που διαχωρίζονται μεταξύ τους με αρκετά σαφή φυσικά όρια. Οι οικο-γεωγραφικές ενότητες εντοπίζονται με βάση τη διάκρισή τους σε πεδινές, ημιορεινές και ορεινές περιοχές ή με βάση το διαχωρισμό τους από τη διέλευση μεγάλων ποταμών. Ως τέτοιες περιοχές θεωρούνται επίσης οι λεκάνες απορροής των ποταμών με φυσικά όρια τους υδροκρίτες, δηλαδή τις κορυφογραμμές διαχωρισμού των υδάτων απορροής⁵⁶.

53. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 227.

54. A. Kazhdan, λήμμα *Emporion*, *The Oxford Dictionary of Byzantium* (όπως σημ. 46) 694. Βλ. και A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 227.

55. A. Laiou, λήμμα *Fair*, *Oxford Dictionary of Byzantium* (όπως σημ. 46) 775-76. Βλ. και A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 227. Βλ. και Β. Παπούλια, «Πανηγύρεις στο Βυζάντιο» στο *Από τον αρχαίο στον νεότερο πολυμερισμό*, τ. 1, *Αρχαία Φύλα – Βυζαντινή Οικουμένη*, Θεσσαλονίκη 2002, 234-46.

56. Για τον τρόπο καθορισμού των οικο-γεωγραφικών ενότητων βλ. R.J. Chorley, «Models in Geomorphology» στο R.J. Chorley, P. Haggett (επιμ.), *Models in Geography*,

Αναφορικά με το κύριο δίκτυο οικισμών, ο *Συνέκδημος* του Ιεροκλέους απαριθμεί 14 πόλεις στην *Επ. Ευρώπης*, που κυβερνάται από *κονσιλάριον*⁵⁷: τη διοικητική πρωτεύουσα και εκκλησιαστική μητρόπολη *Ηράκλεια* [1] και τις παρακάτω πόλεις – επισκοπικές έδρες: *Ενδοξιούπολις* [2], *Αρκαδιούπολις* [3], *Βιζύη* [4], *Θεοδοσιούπολις* [5], *Όρωνοι* [6], *Γάννος* [7], *Καλλίπολις* [8], *Μόριζος* [9], *Σιλτική – Τζουρουλόν* [10], *Σαναδία* [11], *Αφροδισία* [12], *Απρος - Νέα Θεοδοσιούπολις* [13] και *Κοίλα* [4].

Οι πέντε οικο-γεωγραφικές ενότητες μαζί με τους οικισμούς που τις αποτελούν εμφανίζονται στον Πίνακα 1 και περιγράφονται παρακάτω.

Πίνακας 1: Οικο-γεωγραφικές ενότητες και οικισμοί της *Επαρχίας Ευρώπης*

ΕΝΔΟ-ΕΠΑΡΧΙΑΚΕΣ ΟΙΚΟ-ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΕΚΤΑΣΗ - τ.χλμ.	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ	ΠΟΛΕΙΣ	ΚΩΜΕΣ - ΧΩΡΙΑ	ΜΕΣΗ ΕΚΤΑΣΗ ΧΩΡΑΣ / ΟΙΚΙΣΜΟ - τ.χλμ.
I	2.440	10	[2]	[24] - [25] - [26] - [27] - [28] - [29] - [30] - [31] - [32]	244
II	4.210	7	[3] - [4]	[16] - [17] - [18] - [21] - [22]	601
III	3.420	6	[9] - [12]	[15] - [34] - [33] - [35]	570
IV	4.120	12	[1] - [5] - [6] - [7] - [10] - [13]	[19] - [20] - [23] - [36] - [37] - [38]	344
V	1.530	4	[8] - [11] - [14]		383
ΣΥΝΟΛΟ	15.720	38	14	24	428,4

London 1967, 77. Για τις λεκάνες απορροής βλ. C.N. Goodwin, D.G. Tarboton, λήμμα *Drainage Basin* στο A.S. Goudie (επιμ.), *Encyclopedia of Geomorphology*, New York 2004, 272-76. Για τους υδροκρίτες ως βασικά όρια των ενοτήτων βλ. T. Kusky, λήμμα *Water Basins* στο T. Kusky (επιμ.), *Encyclopedia of Earth Science*, New York 2005, 126-27. Για την μεθοδολογία και την εφαρμογή της σε μια μελέτη περίπτωσης, βλ. Γ. Τσότσος, *Το οικιστικό δίκτυο της Δυτικής Μακεδονίας (14^{ος}-17^{ος} αιώνας)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2006, 83 και 91, Πίν. 1.

57. E. Honigmann (επιμ.), *Le Synekdemos d'Hiérocles* (όπως σημ. 9) 12. Για την καταγραφή των οικισμών χρησιμοποιήθηκαν τα αποσπάσματα χάρτου 22, 51 και 57 (κλ. 1: 500.000) του R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3). Οι πληροφορίες για τους επιμέρους οικισμούς βρίσκονται συγκεντρωμένες στους Πίνακες 2α και 2β, στο τέλος του κειμένου.

Οικο-γεωγραφική Ενότητα Ι. Αποτελεί την πρώτη έμμεση ευρωπαϊκή ενδοχώρα της *Κωνσταντινούπολης* και τα όριά της ταυτίζονται με τη διαδρομή του *Μακρού Τείχους της Θράκης* που ως ανθρωπογενές γραμμικό τοπόσημο χαράσσει μια αμυντική γραμμή 65 χλμ. δυτικά της *Κωνσταντινούπολης*. Η περιοχή ανήκει σήμερα στο ευρωπαϊκό τμήμα της σύγχρονης τουρκικής επαρχίας *İstanbul*⁵⁸. Έχει έκταση 2.440 τ.χλμ. και 10 οικισμούς (μια πόλη, πέραν της πρωτεύουσας και εννιά οικισμούς β'-γ' μεγέθους), έχει δηλαδή μια μέση ύπαιθρο χώρα 244 τ.χλμ. ανά οικισμό.

Η πρόιμη βυζαντινή *Ευδοξιούπολις* [2] είναι χωροθετημένη στη θρακική ακτή της *Προποντίδος* σε προεξέχουσα βραχώδη μικρή χερσόνησο, σε υψόμετρο 50 μ. και σε απόσταση 60 χλμ. Δ της *Κωνσταντινούπολης*. Ιδρύθηκε στην αρχαϊκή περίοδο από Μεγαρείς αποίκους ως *Σηλυμβρία* και μετονομάστηκε σε *Ευδοξιούπολη* μόνο για διάστημα δυο αιώνων (4^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.), ενώ από την ιουστινιάνεια περίοδο και μετά επιστρέφει στην παλαιά της ονομασία. Βρίσκεται επί της *Εγνατίας* οδού και συσχετίζεται με μετακινήσεις πληθυσμών και στρατευμάτων από και προς την *Κωνσταντινούπολη*. Στο επονομαζόμενο Οδοιπορικό του Μπορντώ αναφέρεται ως κρατικά ελεγχόμενος χώρος ξεκούρασης και φιλοξενίας (*mansio Salambria*)⁵⁹. Έχουν απομείνει λίγα υλικά κατάλοιπα της πρόιμης βυζαντινής περιόδου. Στα υπολείμματα των βυζαντινών οχυρώσεων με ενδιάμεσους πύργους και πύλες δεν είναι ορατά ίχνη του ιουστινιάνειου τείχους. Στην περιοχή της ακρόπολης έχουν ανευρεθεί πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη, κίονες και κιονόκρανα, ενώ στην πόλη οι νομισματικές και επιγραφικές μαρτυρίες χρονολογούνται από τον 5^ο π.Χ. μέχρι τον 17^ο αι.⁶⁰

Οι οικισμοί β'-γ' μεγέθους της περιοχής είναι: οικισμός με πιθ. ονομασία *Ad Statutas* [24]⁶¹, οικ. με πιθ. ονομασία *Callum* [25]⁶², *Αθύ-*

58. Για τον εντοπισμό των ορίων των σύγχρονων τουρκικών διοικητικών διαιρέσεων χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό Bing Maps της Microsoft. Βλ. <http://www.bing.com/maps/explore/default.aspx> (επισκέψιμο 01/12/2010).

59. O. Cuntz (επιμ.), *Itineraria Romana*. τ. 1, *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, Stuttgart 1990 [Leipzig 1929], 91.

60. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 635-43. Σημ. Silivri.

61. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 417-18 και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 540. Κοντά στο σημ. İnceğiz.

62. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 302. Βλ. και *RE*, Kallon 1. Σε θέση Α της *Ευδοξιούπολης*, σημ. Silivri.

ρας [26]⁶³, Μελαντιάς [27]⁶⁴, Ρήγιον [28]⁶⁵, Έβδομον [29]⁶⁶, Θιμέα [30]⁶⁷, Δέλκος [31]⁶⁸ και Φιλέας [32]⁶⁹.

Οικο-γεωγραφική Ενότητα II. Έχει έκταση 4.210 τ.χλμ. και επτά οικισμούς (δύο πόλεις και πέντε οικισμούς β΄-γ΄ μεγέθους), δηλαδή η μέση ύπαιθρος χώρα ανά οικισμό είναι 601 τ.χλμ.. Τα εδάφη της βρίσκονται εντός της σύγχρονης τουρκικής επαρχίας Kirklareli.

Η *Αρκαδιούπολις* [3] βρίσκεται στο κεντρικό βόρειο τμήμα της επαρχίας επί της *via militaris*, της σημαντικής στρατιωτικής οδού που ένωνε την *Κωνσταντινούπολη* με την *Αδριανούπολη*. Αποτελεί ρωμαϊκή ίδρυση με την ονομασία Bergule στη θέση αρχαιότερου θρακικού οικισμού, που μετονομάζεται σε *Αρκαδιούπολις* από τις αρχές του 5^{ου} αι. Αν και οχυρωμένη με τείχος, το 441 λεηλατείται από τους Ούννους και το 473 καταλαμβάνεται από τους Γότθους του Θεοδώριχου. Δεν υπάρχουν υλικά κατάλοιπα της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Επιγραφικό υλικό της μέσης βυζαντινής περιόδου [*κάστρ (ον) Αρκαδι (ουπόλεως)*] – υποδεικνύει τη διατήρηση της στρατηγικής οχυρής θέσης της στο Μεσαίωνα⁷⁰.

Η *Βιζύη* [4] είναι χωροθετημένη στις ΝΔ υπώρειες της οροσειράς *Asticus* και αποτελεί από τον 3^ο π.Χ. αι. έδρα του βασιλείου των Οδρυσών. Επί Τραϊανού ιδρύεται ως *civitas peregrina* με εκτενή *χώρα* που περιλάμβανε και παρακείμενα ορυχεία. Τα τμήματα της οχύρωσης στην ακρόπολη ανάγονται στη βυζαντινή περίοδο, στο κάτω μέρος υπάρχουν υπολείμματα αρχαίου θεάτρου δίπλα σε αρχαίο και βυζαντινό οικισμό με αρχιτεκτονικά μέλη διαφόρων περιόδων, νομίσματα, επιγραφές και αντικείμενα. Ανάμεσά τους, η ύπαρξη ενός *menorah* της ύστερης αρχαιότητας μαρτυρεί για την εβραϊκή παρουσία στην πόλη.

63. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 270-73. Βλ. και *RE* 1. Σημ. Büyükcckmece.

64. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 526-27. Βλ. και *RE*. Πιθανά σημ. Yarimburgaz.

65. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 615-18. Βλ. και *RE*, Ρήγιον. Σημ. Küçükcekmece.

66. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 391-95. Βλ. και R. Janin, *Constantinople byzantine: développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1964, 446-49. Βλ. του ιδίου, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, 80. Σημ. Bakırköy.

67. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 676. Βλ. και *RE*, Bosporos 1, στ. 751. Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 515. Πάνω από το σημ. Rumelikavağı.

68. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 330-32. Βλ. και *RE*. Βλ. και *Npauly*. Σημ. Derkoz.

69. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 585-87. Βλ. και *RE*, Phileas 1. Σημ. Kara Burun.

70. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 264-67. Βλ. και *Npauly*, Bergule. Σημ. Lüleburgaz.

Από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο υπάρχουν στην περιοχή υπολείμματα αγωγών μεταφοράς νερού στην *Κωνσταντινούπολη*⁷¹.

Οι οικισμοί β'-γ' μεγέθους της περιοχής είναι: οικισμός με πιθανή ονομασία *Urisio* [16]⁷², οικ. με πιθανή ονομασία *Narco* [17]⁷³, *Δρουσιπάρρα* [18]⁷⁴, οικ. με πιθανή ονομασία *Utsurgae* [21]⁷⁵ και *Σκύλλα* [22]⁷⁶.

Οικο-γεωγραφική Ενότητα III. Τα όριά της βρίσκονται εντός της σύγχρονης τουρκικής επαρχίας Edirne. Έχει έκταση 3.420 τ.χλμ. και έξι οικισμούς (δύο πόλεις και τέσσερις οικισμούς β'-γ' μεγέθους), δηλαδή η μέση ύπαιθρος χώρα ανά οικισμό είναι 570 τ.χλμ..

Η πόλη *Μόριζος - Μήριζος* [9] τοποθετείται πιθανά σε γειτνίαση με ομώνυμο μικρό ύψωμα περ. 400 μ. (σημ. Catal-Tepe), στην ανατολ. Θράκη, σε απόσταση 10 χλμ. Α του *Αίνου* (σημ. Enez). Αναφέρεται σε πηγές μόνο από τον 4^ο ως τον 6^ο αι. και υλικά κατάλοιπα πρέπει να αναζητηθούν πιθανότατα στα γύρω χωριά *Αμυγδαλιά* (σημ. Çanuşköy) και *Μαΐστρος* (σημ. Yenice Köy)⁷⁷.

Η *Αφροδισία* [12] βρίσκεται και αυτή σχετικά κοντά στην είσοδο της θρακικής *Χερσονήσου*, σε απόσταση 6 χλμ. Β της *Σαναδίας*. Αποτελεί ελληνιστική ίδρυση με την ονομασία *Αφροδισιάς* και στη ρωμαϊκή περίοδο αποτελεί την *Colonia Flaviopolis*. Η πόλη ήταν οχυρωμένη με ιουστινιάνειο τείχος, αλλά δεν υπάρχουν κατάλοιπα της πρώιμης βυζαντινής περιόδου⁷⁸.

Οι οικισμοί β'-γ' μεγέθους της περιοχής είναι: *Χαριούπολις* [15]⁷⁹, *Zorlanae* [34]⁸⁰ και *Syrascell(a)e* ή *Sirogellis* [35]⁸¹.

71. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 288-94. Σημ. Vize.

72. *RE*, Urisium. Δυτικά της *Αρκαδιούπολης* (Lüleburgaz).

73. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 542. Βλ. και *RE*. Ανατολικά της *Αρκαδιούπολης*.

74. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 338-40 Βλ. και *RE*, Drusipara. Κοντά στο σημ. Karıştıran.

75. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 302. Βλ. και *RE*. Κοντά στο σημ. Cakli.

76. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 654 Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 515. Κοντά στο σημ. Podima.

77. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 530 Βλ. και HierSyn 633.3.

78. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 254. Παρά το σημ. Kadiköy. Βλ. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων* (έκδ. G. Wirth (J. Haury), *Procopii Caesariensis opera omnia*, Leipzig 1964, 4.10.20.1-3. «πόλιν τε γάρ Ἀφροδισιάδα ἐρύματι ἐχυρωτάτω περιβάλλετο, ἀτείχιστον ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον τὰ πρότερα οὖσαν».

79. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 255-59 Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 592. Σημ. Hayrabolu.

80. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 697 Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 526. Πιθανά σημ. Keşan.

81. K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 526. Πιθανά σημ. Malkara.

Οικο-γεωγραφική Ενότητα IV. Τα όριά της βρίσκονται εντός της σύγχρονης τουρκικής επαρχίας Tekirdağ. Έχει έκταση 4.120 τ.χλμ. και 12 οικισμούς (έξι πόλεις και έξι οικισμούς β΄-γ΄ μεγέθους), δηλαδή η μέση ύπαιθρος χώρα ανά οικισμό είναι 344 τ.χλμ..

Η *Ηράκλεια* [1] βρίσκεται στη θρακική ακτή της *Προποντίδος*, επί της *Εγνατίας* οδού, σε απόσταση 90 χλμ. Δ της *Κωνσταντινούπολης*. Ιδρύθηκε περί το 600 π.Χ. ως *Πέρινθος* από *Σαμίους*⁸² αποίκους και στην ύστερη αρχαιότητα αποτελεί το εμπορικό, πολιτικό και οικονομικό κέντρο της *Επαρχίας*. Εκεί έχουν την έδρα τους το αυτοκρατορικό νομισματοκοπείο (*Moneta*) και οι κρατικοί μύλοι για την ύφανση μάλλινων υφασμάτων (*Gynaecium*). Σε επιγραφή του 4^{ου} μ.Χ. αι., που ανακαλύφθηκε στη πόλη, αναφέρεται ένας *architectus*, σε άλλη επιγραφική μαρτυρία του 3^{ου} αι. απαντάται η λέξη *δομοτέκτων*, ενώ είναι επίσης γνωστή η παρουσία *εργαστηρίων* ναυπηγών, χρυσοχόων και οικοδόμων. Μία επιγραφή του 4^{ου} αι. κάνει μνεία για κάποιον Ευδόξιο, στο επάγγελμα *χαλκέα*, ενώ μία άλλη της ίδιας περιόδου αναφέρεται σε άτομο με την επαγγελματική δραστηριότητα του *αργυροτέχνη*. Σε άλλη επιγραφή του 4^{ου} αιώνα αναφέρεται ένας πωλητής πορφύρας και είναι γνωστή η καλή ποιότητα των υφαντουργικών προϊόντων της πόλης, που έφταναν να πωλούνται μέχρι την Αίγυπτο. Άλλη επιγραφή από την Ηράκλεια αναφέρεται σε *αποθηκάριο*, γεγονός που δείχνει τη σημαντική εμπορική δραστηριότητα μεγάλης κλίμακας στην πόλη⁸³. Εκχριστιανίστηκε κατά τους πρώτους αποστολικούς χρόνους και όπως μαρτυρεί ο Προκόπιος, ο επίσκοπος της πόλης του *Βυζαντίου* υπόκεινταν αρχικά στη δικαιοδοσία της *Ηράκλειας*⁸⁴.

Η αρχαία πόλη ήταν χωροθετημένη σε απότομη εδαφική προεξοχή που δημιουργεί εκατέρωθεν προφυλαγμένους όρμους - λιμάνια⁸⁵. Τα σωζόμενα τείχη που περικλείουν την ακρόπολη και τη γύρω περιο-

82. Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, έκδ. K. Müller, *Geographi Graeci minores*, T. 1, *Ad Nicomedem regem*, vv. 1980 (*Orbis descriptio*), Hildesheim 1965, 745. «*Σαμίων ἀποικία Πέρινθος ἔστιν*».

83. V. Velkov, *Cities in Thrace* (όπως σημ. 3) 150, 154-55, 163-64, 169, 183.

84. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων* (όπως σημ. 78) 4.9.14.1-4. «*Ηράκλεια δὲ ἡ πόλις ἤδε, ἡ παραλία, ἡ ἐν γειτόνων, ἡ Πέρινθος (ἡ πάλαι μὲν τὰ πρωτεῖα τῆς Εὐρώπης ἐδίδοσαν, νῦν δὲ δὴ μετὰ γε Κωνσταντινούπολιν τὰ δευτερεῖα παρέχονται)*».

85. Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, έκδ. F. Vogel and K.T. Fischer (post I. Bekker και L. Dindorf), *Diodori bibliotheca historica*, Stuttgart 1964, 16.76.1.3-4 «*...ἡ γὰρ Πέρινθος κεῖται μὲν παρὰ θάλατταν ἐπὶ τινος ἀγένης ὑψηλοῦ χερρονήσου σταδιαῖον ἐχούσης τὸν ἀγένα, τὰς δ' οἰκίας ἔχει πευκνωμένας καὶ τοῖς ὕψει διαφερούσας. αὗται δὲ ταῖς οἰκοδομαῖς αἰεὶ κατὰ τὴν εἰς τὸν λόφον ἀνάβασιν ἀλλήλων ὑπερέχουσι καὶ τὸ σχῆμα τῆς ὅλης πόλεως θεατροειδὲς ἀποτελοῦσι.*»

χή με ενδιάμεσους πύργους, χρονολογούνται στην πρώιμη με μέση βυζαντινή περίοδο. Στην νότια πλαγιά της ακρόπολης βρίσκεται το κοίλον (*cavea*) θεάτρου με επισκευαστικές φάσεις της βυζαντινής περιόδου, ενώ σε κοντινή θέση προς Α βρίσκονται υπόσκαφοι χώροι οικοδομήματος της αυτοκρατορικής περιόδου. Στη νότια πλαγιά προς τη θάλασσα έχουν ανευρεθεί 14 παλαιοχριστιανικοί τάφοι σκαλισμένοι σε βράχο. Προς Δ της ακρόπολης βρίσκεται βυζαντινός ναός με οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση (*spolia*) από προηγούμενο ναό της αδριάνειας περιόδου. Στην κάτω πόλη, κοντά στη βόρεια πύλη, έχει ανακαλυφθεί βασιλική με μωσαϊκά του 5^{ου} αι.. Σε μικρή απόσταση, στα ΝΔ, υπάρχει μικρός ναός με παρακείμενο νεκροταφείο του 11^{ου} αι., ενώ 100 μέτρα νοτίως της βασιλικής υπάρχει μνημειακή κατασκευή αδιευκρίνιστης χρήσης με οικοδομικές φάσεις από τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους έως την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Στα υλικά κατάλοιπα περιλαμβάνονται αρχιτεκτονικά μέλη και επιγραφές της ύστερης αρχαιότητας. Οι νεκροπόλεις εκτός των τειχών χρησιμοποιήθηκαν από την αρχαϊκή περίοδο ως τα μέσα του 10^{ου} αι. και εκτός πόλης προς Β έχουν διατηρηθεί υπερυψωμένα τμήματα αγωγών νερού⁸⁶.

Η *Θεοδοσιούπολις* [5] είναι οχυρωμένη πόλη - λιμάνι στη θρακική ακτή της *Προποντίδας*, σε απόσταση 120 χλμ. Δ της *Κωνσταντινούπολης*. Αποτελεί θρακική ίδρυση της κλασικής περιόδου με την ονομασία *Πάνιον* - *Πανίαι* που επιβιώνει σε όλες τις επόμενες περιόδους και μετονομάζεται την πρώιμη βυζαντινή περίοδο ως *Θεοδοσιούπολις*. Από επιγραφικές μαρτυρίες της πρώιμης βυζαντινής περιόδου φαίνεται πως τα τείχη της ανακαινίστηκαν μεταξύ 383 και 408 μ.Χ. και πως οι εμπορικές σχέσεις της πόλης έφθαναν μέχρι την *Αντιόχεια* της *Συρίας*. Σε απόσταση δυο χλμ. Β και ΒΔ από το κέντρο του σημ. οικισμού έχουν βρεθεί υπολείμματα της βυζαντινής οχύρωσης. Τα νομισματικά ευρήματα περιλαμβάνουν χρυσά νομίσματα του Θεοδοσίου του Α' (379-95)⁸⁷.

Η πόλη *Όρνοι* [6] τοποθετείται από τους συγγραφείς του πρόσφατου *TIB 12 Ostthrakien* στις ΝΑ υπώρειες του *Ιερού Όρους*, μεταξύ *Θεοδοσιούπολης* (σημ. Barbaros) και *Γάνου* (σημ. Gaziköy), όπως και εμφανίζεται στη σειρά καταγραφής του Ιεροκλέους, κοντά στο σημ. ακρωτήριο Kocaburun, σε απόσταση δύο χλμ. Ν του σημ. Kumbaon⁸⁸.

86. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 398-408. Σημ. Ereğli.

87. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 562-65 Βλ. και A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Amsterdam 1983, 381 (v. 37). Σημ. Barbaros.

88. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 553. Βλ. και V. Velkov, *Cities in Thrace*

Η πόλη *Γάν(ν)ος* [7] βρίσκεται στη ΒΔ ακτή της *Προποντίδος*, στους νότιους πρόποδες του ομώνυμου όρους, σε απόσταση 190 χλμ. ΝΔ της *Κωνσταντινούπολης*. Αποτελεί πιθανή ίδρυση της κλασικής περιόδου συνδεδεμένη με το οχυρό *Σέρρειον Τείχος* που διέθετε ακρόπολη και κάτω πόλη με λιμάνι. Στα υλικά κατάλοιπα της πρώιμης βυζαντινής περιόδου περιλαμβάνονται μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη και κεραμικά ευρήματα, ενώ μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. υπήρχαν αρκετές βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες⁸⁹.

Η αναφερόμενη ως *Σιλτική* [10] από τον Ιεροκλή συσχετίζεται με τη *Σίλτα - Τζουρουλόν* (βυζαντινή *Τυρολόη*) που είναι χωροθετημένη στο κέντρο της επαρχίας, σε απόσταση 24 χλμ. ΒΔ της *Ηράκλειας* (σημ. Ereğli). Βρίσκεται επί της διαγωνίου *via militaris* που κατευθύνεται προς *Αδριανούπολη*. Στα υλικά κατάλοιπα περιλαμβάνονται τμήματα της βυζαντινής οχύρωσης με πύλες και αμυντικούς πύργους, καθώς και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη και επιγραφές της ρωμαϊκής και πρώιμης βυζαντινής περιόδου⁹⁰.

Η πόλη *Απρος - Απροι* [13] βρίσκεται σε απόσταση 2 χλμ. Δ του σημ. χωριού Germiyan. Στη θέση ελληνιστικού οικισμού εγκαθίσταται στη ρωμαϊκή περίοδο η *Colonia Claudia Aprensis* που στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο φέρει επίσης τις δυναστικές ονομασίες *Νέα Θεοδοσιούπολις* και *Θεοδωρούπολις*. Από την τειχισμένη στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο πόλη, που βρίσκεται επί της διαδρομής της *Εγνατίας* οδού, υπάρχουν ίχνη της εκτεταμένης οικιστικής εγκατάστασης στους κοντινούς λόφους και αγρούς δυτικά του χωριού. Μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη και επιγραφές της πρώιμης βυζαντινής περιόδου βρίσκονται ακόμη σε δεύτερη χρήση σε κτίσματα του χωριού⁹¹.

Οι οικισμοί β'-γ' μεγέθους της περιοχής είναι: οικισμός με πιθ. ονομασία *Tipasos* [19]⁹², οικ. με πιθ. ονομασία *Beodizo* [20]⁹³, *Καινο-*

(όπως σημ. 3) 122. Αντίθετα, στο R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) 790, οι *Όρνοι* χωροθετούνται μεσόγεια στις ΒΑ υπώρειες του *Ιερού Όρους*, χωρίς ουσιαστική σύνδεση με κοντινά δίκτυα επικοινωνίας.

89. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 370-73. Σημ. Gaziköy. Βλ. και RE, *Ganos* και RE, *Serreion*.

90. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 684-88.

91. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 255-59. Κοντά στο σημ. Germiyan ή Kermeyan.

92. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 677. Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 539. ΒΔ του σημ. Çorlu.

93. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 255-59. Βλ. και RE, *Beodizum*, 15 χιλ. ΒΔ της *Ηράκλειας*.

φρούριον [23]⁹⁴, οικ. με πιθ. ονομασία *Bitenas* [36]⁹⁵, *Ραιδεστός - Βισάνθη* [37]⁹⁶ και οικ. με πιθ. ονομασία *Mocasura* [38]⁹⁷.

Οικο-γεωγραφική Ενότητα V. Τα όριά της βρίσκονται εντός της σύγχρονης τουρκικής επαρχίας Çanakale. Έχει έκταση 1.530 τ.χλμ. και τέσσερις πόλεις, δηλαδή η μέση ύπαιθρος χώρα ανά οικισμό είναι 383 τ.χλμ..

Η *Καλλίπολις* [8] βρίσκεται στην νότια ακτή της θρακικής χερσονήσου, στη βόρεια είσοδο του *Ελλησπόντου*, απέναντι από την ασιατική *Λάμψακο*. Η χώρα της στην ύστερη αρχαιότητα είχε πολλά δάση, αφθονία υδάτων, εύφορο έδαφος που απέφερε καλές σοδειές, χάρη στο οργανωμένο αρδευτικό σύστημα⁹⁸. Αποτελεί αρχαϊκή ίδρυση που αποκτά όμως σημασία μόνο μετά την ίδρυση της *Κωνσταντινούπολης*, ως λιμενική θέση και ως ναυτική βάση. Οι Ούννοι την λεηλατούν το 447 και το 476 ένας σεισμός προκαλεί σημαντικές καταστροφές. Ο Ιουστινιανός την οχυρώνει και οικοδομεί χώρους αποθήκευσης σιτηρών και κρασιού. Στα υλικά κατάλοιπα περιλαμβάνονται βυζαντινά *spolia* (κίονες και κιονόκρανα) ενσωματωμένα στο ενετικό λιμάνι, τμήματα του τείχους της ακρόπολης με διάφορες φάσεις επισκευών και κεραμικά ευρήματα από την πρόιμη εποχή του σιδήρου μέχρι τον 17^ο αι.. Στην κάτω πόλη έχουν βρεθεί αρκετές ελληνικές επιγραφές της ύστερης αρχαιότητας⁹⁹.

Η ανοχύρωτη πόλη *Σαναδία - Σανσαδία - Σαύαδα* [11] χωροθετείται σχετικά κοντά στην είσοδο της θρακικής *Χερσονήσου*, 10 χλμ. Α του *Μέλανος* κόλπου, επί του πλωτού π. *Μέλανος*. Στα υλικά κατάλοι-

94. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 421. Βλ. και K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 539, 589. Βλ. και RE, Suppl. 6, *Καινοφρούριον*. Κοντά στο σημ. Sinekli.

95. RE, Bedizum. Κοντά στο σημ. Inecik.

96. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 607-13. Βλ. και NPauily. Σημ. Tekirdağ.

97. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 536. Σημ. Karaevli.

98. Αγαθίας, *Ιστορίαι* (έκδ. R. Keydell), *Agathiae Myrinaei historiarum libri quinque*, Berlin 1967, 178.13-17. «... κείται πολίχνιον, ἐλάχιστον μὲν καὶ ἀκαλλές καὶ οὐδὲν ὀτιοῦν ἐπέραστον ἔχον, Καλλίπολις δὲ ὁμῶς ἐπονομαζόμενον... τὰς γε μὴν περιοκίδας κοσμοῦσιν ἄγροί τε καὶ ἐπίνεια καὶ δένδρων ποικίλων ἔσμος καὶ ρείθρων ποτίμων γῆ τε εὐαλδῆς ἄγαν καὶ κάρπιμος κὰν τοῖς ἀναγκαίοις διαρκεστάτη...». Βλ. και V. Velkov, *Cities in Thrace* (όπως σημ. 3) 121.

99. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων* (όπως σημ. 78) 4.10.22.1-23.3. «...ἀλλὰ καὶ τὴν Καλλίπολιν καλουμένην βεβαίωτατα ἐτειχίσαστο, ἐλπίδι τῶν μακρῶν τειχῶν ἀτειχίστον ἀπολελειμμένην τοῖς πρόσθεν ἀνθρώποις. οὐ δὴ καὶ σιτωνὰς τε καὶ οἰνωνας ἐδείματο δαπάνη τῇ πάσῃ τῶν ἐπὶ Χερρονήσου στρατιωτῶν ἱκανῶς ἔχοντας». Βλ. και A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 425-31. Βλ. και NPauily, *Callipolis* 3.

πα της πρώιμης βυζαντινής περιόδου περιλαμβάνονται αρχιτεκτονικά μέλη, κίονες και κιονόκρανα¹⁰⁰.

Η πόλη *Κοίλα* [14] βρίσκεται στη θρακική χερσόνησο, επί του *Ελλησπόντου*, στον μυχό κόλπου που και σήμερα αποκαλείται *Kilia*. Αποτελεί ίδρυση της κλασικής περιόδου και στη ρωμαϊκή περίοδο αποτελούσε έδρα της *Provincia Chersonesi* (2^{ος} μ.Χ. αι.). Στα ευρήματα συγκαταλέγονται επιγραφικό υλικό προηγούμενων περιόδων, ρωμαϊκή νεκρόπολη και υπολείμματα βυζαντινού πύργου, ενώ μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. διατηρούνταν τμήματα της οχύρωσης¹⁰¹. Δεν είναι γνωστοί χωροθετημένοι οικισμοί β-γ' μεγέθους στην περιοχή.

Ανάλυση

Στον Πίνακα 2.α, που αναφέρεται στα ιστορικά - πολιτισμικά κριτήρια για το κύριο δίκτυο οικισμών, παρατηρείται από τη στήλη 2, που παρουσιάζει την περίοδο εμφάνισης των οικισμών για τις 14 πόλεις της *Επ. Ευρώπης* στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο ότι μια πόλη ιδρύθηκε στην αρχαϊκή, τέσσερις στην κλασική, πέντε στην ελληνιστική, δύο στη ρωμαϊκή και δύο στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο.

Στον Πίνακα 2.β, που αναφέρεται στα ιστορικά - πολιτισμικά κριτήρια για το δευτερεύον δίκτυο οικισμών οι ιδρύσεις αντίστοιχα των οικισμών β-γ' μεγέθους ήταν: δύο οικισμοί στην κλασική, δύο στην ελληνιστική, πέντε στη ρωμαϊκή και 15 στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Ποσοστιαία στο σύνολο των οικισμών, το 3% ιδρύθηκε στην αρχαϊκή περίοδο, το 16% στην κλασική, το 18% στην ελληνιστική, το 18% στη ρωμαϊκή και το 45% στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο.

Η διοικητική ιεραρχία παρουσιάζεται σε σύνολο 38 οικισμών με μία πρωτεύουσα, 13 οικισμούς α' μεγέθους (*πόλεις*) και 24 οικισμούς β-γ' μεγέθους (*κώμες και χωρία*). Η εκκλησιαστική ιεραρχία εμφανίζει, σύμφωνα με την αρχαιότερη «τάξη» μητροπόλεων (4^{ος}-5^{ος} αι.) που ανήκουν στο Πατριαρχείο *Κωνσταντινουπόλεως*, μια *μητρόπολη* (*Ηράκλεια*) που βρίσκεται σε σύνολο 28 μητροπόλεων στην 3η θέση¹⁰². Η ίδια «τάξη» διατηρήθηκε, σύμφωνα με την πρώτη επισκοπική *Notitia* (6^{ος}-7^{ος} αι.), με μια *μητρόπολη*, που κατελάμβανε, σε σύνολο 38, την 3η θέση στην ιεραρχία¹⁰³. Στην *Επαρχία* υπάρχουν και 5 αυτοκέ-

100. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 630-31. Σημ. Kavak.

101. A. Külzer, *Ostthrakien* (όπως σημ. 32) 458-59. Σε απόσταση 2 χλμ. του σημ. Eceabat, της αρχ. *Μαδύτου*.

102. E. Gerland (έκδ.), *Corpus Notitiarum Episcopatum Ecclesiae Orientalis Graecae*. T. 1, *Die Genesis der Notitia Episcopatum*, Constantinopoli 1931, 8.

103. J. Darrouzès (έκδ.), *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitaneae*, Paris 1981, 204-205.

φαλες αρχιεπισκοπές, που υπάγονται απευθείας στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και είναι οι πόλεις: Βιζύη (από το 459), Αρκαδιούπολις (από το 553), Ευδοξιούπολις (από το 519), Απρος (6^{ος}-7^{ος} αι.), ο οικισμός Δρουσιπάρα (από το 553), καθώς και άγνωστος αριθμός χωρεπισκοπών για τη διοίκηση των οικισμών β'-γ' μεγέθους - ενοριών και της υπαίθρου χώρας τους¹⁰⁴.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3α, που αναφέρεται σε γεωγραφικά - χωρικά κριτήρια των οικισμών α' μεγέθους, οι 14 πόλεις κατανέμονται σε σχέση με τη μορφολογία του εδάφους (στήλη 7) ως εξής: οι 10 (75%) είναι πεδινές και οι τέσσερις (25%) είναι ημιορεινές. Αντίστοιχα, στον Πίνακα 3β, οι 24 χωροθετημένοι οικισμοί β'-γ' μεγέθους κατανέμονται σε 21 πεδινούς (88%) και σε τρεις ημιορεινούς (12%). Το σύνολο των 38 χωροθετημένων οικισμών της Επ. Ευρώπης στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο κατανέμεται σε σχέση με τη μορφολογία του εδάφους ως εξής: 31 (83%) είναι πεδινοί και επτά (17%) είναι ημιορεινοί.

Σε σχέση με το υδάτινο στοιχείο υπάρχουν εννιά πόλεις παραποτάμιες, πέντε πόλεις είναι παραθαλάσσιες, από τις οποίες δύο είναι συγχρόνως και παραποτάμιες και δύο είναι μεσόγειες. Αντίστοιχα, υπάρχουν 11 οικισμοί παραποτάμιοι, δύο παραλίμνιοι, οι οποίοι είναι συγχρόνως και παραποτάμιοι, εννιά οικισμοί παραθαλάσσιοι και πέντε μεσόγειοι. Η σχέση του συνόλου των οικισμών με το υδάτινο στοιχείο δίνει 19 παραποτάμιους, δύο παραλίμνιους, οι οποίοι είναι και παραποτάμιοι, 14 παραθαλάσσιους, από τους οποίους δύο είναι και παραποτάμιοι, και επτά μεσόγειους οικισμούς. Συμπερασματικά, το 81% των οικισμών βρίσκεται σε επαφή με το υδάτινο στοιχείο, ενώ μόνο το 19% είναι μεσόγειο.

Οδικό δίκτυο

Το οδικό δίκτυο της Επαρχίας είχε διαμορφωθεί ήδη από τη ρωμαϊκή περίοδο και αποτυπώνεται στο μοναδικό χαρτογραφικό μνημείο της ύστερης αρχαιότητας, την *Tabula Peutingeriana* (Εικόνα 1)¹⁰⁵. Πρόκειται για ένα επίμηκες απόσπασμα περγαμηνής, διαστάσεων 6,75Χ0,34 μ., όπου είναι καταγεγραμμένο το συνολικό δίκτυο των οι-

104. E. Gerland (έκδ.), *Corpus Notitiarum* (όπως σημ. 102) 9.

105. Η δυνατότητα μελέτης της *Tabula Peutingeriana* διευκολύνθηκε από την ηλεκτρονική δημοσίευσή της από την *Biblioteca Augustana* του Πανεπιστημίου του Augsburg, στο http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost03/Tabula/tab_intr.html (επισκέψιμο 14/01/ 2011). Το ψηφιακό αντίγραφο της *Biblioteca Augustana* αναπαράγει την *facsimile* έκδοση του C. Miller, *Castori Romanorum cosmographi tabula quae dicitur Peutingeriana*, Ravensburg 1888.

κισμών. Συμπληρώνεται με την αναγραφή των σταθμών ανάπαυσης (*mansiones*) και αλλαγής υποζυγίων (*mutationes*) που αποτελούν τους ενδιάμεσους σταθμούς ανάμεσα στους διάφορους κεντρικούς τόπους. Αποτυπώνονται επίσης μια σειρά από άλλα φυσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως, αποστάσεις μεταξύ κόμβων, μεγάλοι ποταμοί και δάση, λουτρά και ιερά¹⁰⁶.

Στην *Tabula* καταγράφονται τρεις διαπεριφερειακοί οδικοί άξονες. Ο πρώτος διαπεριφερειακός (1^{ος}) ακολουθεί το ανατολικό της όριο, είναι παρευξείνιος, έρχεται από την *Επ. Αιμιμόντου* και καταλήγει στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, την *Κωνσταντινούπολη*¹⁰⁷. Ο δεύτερος διαπεριφερειακός άξονας (2^{ος}) είναι η *Εγνατία οδός*. Ξεκινά από την *Κωνσταντινούπολη*, διαγράφει το νότιο όριο της *Επαρχίας* στην *Προποντίδα*, περνά από την *Ευδοξιούπολη* [2] μέχρι την παραθαλάσσια πρωτεύουσα της *Επαρχίας Ηράκλεια* [1]. Από εκεί, η *Εγνατία οδός* συνεχίζει αρχικά παραλιακά, ανεβαίνει το *Ιερόν όρος*, συναντά την πόλη *Απρος* [13], κατεβαίνει στην πεδιάδα του π. *Έβρου* και καταλήγει στη *Τραιανούπολη*, πρωτεύουσα της *Επ. Ροδόπης*¹⁰⁸. Ο τρίτος διαπεριφερειακός (3^{ος}), τμήμα σημαντικού στρατιωτικού άξονα (*βασιλική οδός, via militaris, via traiana*) φεύγει από την *Ηράκλεια* με κατεύθυνση ΒΔ μέσω της κοιλάδας του π. *Αγριάνη - Εργίνου*, συνδέει τις πόλεις *Σιλτική* [10] και *Αρκαδιούπολη* [1.3] και φθάνει στην *Αδριανούπολη Αιμιμόντου*¹⁰⁹. Κύριος οδικός άξονας υπάρχει σε δύο σημεία της *Επαρχίας*, ο ένας ξεκινά από την πόλη *Απρος*, που είναι διαπεριφερειακός κόμβος, και με κατεύθυνση ΝΔ, μέσω της πόλης *Κοίλα* [14] φθάνει στην πόλη *Αίνο Ροδόπης*, περνώντας από ημιορεινές και πεδινές κυρίως εκτάσεις. Ο δεύτερος κύριος άξονας βρίσκεται πάνω στην οροσειρά του *Asticus*. Ο δρόμος αυτός ενώνει την *Βιζύη* [4] με την *Κωνσταντινούπολη*¹¹⁰.

Οι 12 χωροθετημένες πόλεις κατανέμονται σε σχέση με το οδικό

106. D. Drakoulis, «The study of Late Antique Cartography through Web based sources», *E - Perimetron* 2 (3) (2007) 160-172. Βλ. και Δ. Δρακούλης, «Χαρτογραφικές πληροφορίες, σχεδιαστικοί συμβολισμοί και δίκτυα επικοινωνίας στην ύστερη αρχαιότητα: η *Tabula Peutingeriana* και τα *Itineraria Picta*» στο Δ. Ρωσικόπουλος - Π. Σαββαΐδης (επιμ.), *Η εξέλιξη των οργάνων, των μεθόδων και των συστημάτων μετρήσεων των επιστημών της αποτύπωσης στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 2005, 81-105, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία.

107. K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 515-516.

108. A. Avramea (επιμ.), *Tabula Imperii Romani K 35: I, Philippi*. Athens 1993, 26-27, λήμμα *Via Egnatia*.

109. K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 515-516.

110. K. Miller, *Itineraria Romana* (όπως σημ. 19) 529, 539-40. Βλ. και R.J.A. Talbert (επιμ.), *Barrington Atlas* (όπως σημ. 3) 793.

δίκτυο (Πίνακας 3.α) ως εξής: πέντε πόλεις βρίσκονται σε διαπεριφερειακούς οδικούς άξονες και δύο σε κύρια οδικά δίκτυα. Αντίστοιχα, οι 24 οικισμοί β'-γ' μεγέθους κατανέμονται (Πίνακας 3.β) ως εξής: 15 οικισμοί βρίσκονται σε διαπεριφερειακούς οδικούς άξονες και 6 σε κύρια οδικά δίκτυα. Στο σύνολο των 36 χωροθετημένων οικισμών παρατηρούμε ότι 20 οικισμοί βρίσκονται πάνω σε διαπεριφερειακούς οδικούς άξονες και οκτώ σε κύριο άξονα. Συμπερασματικά, το 78% των οικισμών βρίσκεται πάνω σε οδικά δίκτυα, το 55% συνδέεται με τους διαπεριφερειακούς οδικούς άξονες και το 23% με τα κύρια οδικά δίκτυα. Σε σχέση με τα χαρακτηριστικά σημεία των συγκοινωνιών, δύο πόλεις αποτελούν κόμβους και πέντε είναι λιμάνια. Αντίστοιχα, δύο οικισμοί β'-γ' μεγέθους είναι λιμάνια. Στο σύνολο των 36 οικισμών παρατηρούμε ότι δύο οικισμοί αποτελούν κόμβους και επτά οικισμοί είναι λιμάνια.

Διάρθρωση δικτύου οικισμών

Η διασπορά του δικτύου οικισμών στην *Επ. Ευρώπης* φαίνεται να υπακούει σε ένα μοντέλο γραμμικής μορφής. Σε γραμμική διάταξη παρατάσσονται οι παραθαλάσσιοι οικισμοί από την *Ηράκλεια* προς την *Κωνσταντινούπολη* πάνω στο οδικό δίκτυο της *Εγνατίας οδού*. Άλλη γραμμική διάταξη ακολουθούν οι παραθαλάσσιοι οικισμοί από την *Ηράκλεια* προς τον *Ελλάσποντο*. Τρίτη γραμμική διάταξη ακολουθούν οι οικισμοί μέσα στην κοιλάδα του π. *Αγριάνη - Εργίνου*, που διατάσσονται κατά μήκος της στρατιωτικής διαπεριφερειακής οδού προς *Αδριανούπολη*. Τέταρτη γραμμική διάταξη ακολουθούν οι οικισμοί, που αναπτύσσονται κατά μήκος της *Εγνατίας οδού*, προς την κοιλάδα της *Καινικής*. Στις νότιες παρυφές της οροσειράς *Asticus* υπάρχουν οικισμοί, που διατάσσονται γραμμικά πάνω στον κεντρικό οδικό άξονα *Κωνσταντινούπολις - Βιζύη* με την απαραίτητη προσαρμογή στη φύση του ορεινού εδάφους και πιθανόν σχετίζονται με τα ορυχεία χρυσού. Οι τέσσερις πρώτες γραμμικές διατάξεις των οικισμών συγκλίνουν προς την *Ηράκλεια*, πρωτεύουσα της *Επαρχίας*. Οι πέντε αυτοκέφαλες αρχιεπισκοπές δημιουργούν έναν νοητό κύκλο γύρω από την *Ηράκλεια* και καθότι υπάγονται στο Πατριαρχείο *Κωνσταντινουπόλεως* φαίνεται να δημιουργείται ένας βρόχος θρησκευτικής επιρροής της *Κωνσταντινουπόλεως* γύρω από τη μητρόπολη *Ηράκλεια*.

Παρατηρήσεις

Από τα ιστορικά-πολιτισμικά κριτήρια, προκύπτει ότι οι περισσότερες πόλεις της *Επ. Ευρώπης* ιδρύονται στην κλασική και ελληνιστική περίοδο, ενώ μεγάλος αριθμός οικισμών β'-γ' μεγέθους ιδρύεται

στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Στο σύνολο των οικισμών το 45% ιδρύεται στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Το γεγονός ότι δεν εντείνεται η ίδρυση νέων πόλεων, παρά μόνο δυο σε αριθμό, στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο, οφείλεται πιθανώς στο ότι οι πόλεις είχαν κρατήσει τον δυναμικό τους χαρακτήρα και συνέχιζαν να αποτελούν δυναμικούς πόλους. Ο μεγάλος αριθμός νέων οικισμών β΄-γ΄ μεγέθους στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο αποδίδεται πιθανώς στη γειτνίαση της *Επαρχίας* με την *Κωνσταντινούπολη* και στη σημασία των οδικών δικτύων που οδηγούν στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, καθώς και στην τάση αγροτοποίησης της κοινωνίας, που ξεκινά στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Αναφορικά με τα γεωγραφικά - χωρικά κριτήρια, συνεκτιμώντας τους πεδινούς και ημιορεινούς οικισμούς, το σύνολο των οικισμών είναι χωροθετημένο σε εύφορο έδαφος με σχετική ομαλότητα, με το 81% των οικισμών να είναι σε επαφή με το υδάτινο στοιχείο.

Η οικιστική ανάπτυξη στην *Επαρχία Ευρώπης* φαίνεται να συντρέχει με το ομαλό, πεδινό έδαφος. Το γεγονός αυτό οφείλεται πιθανώς στην ευκολία πρόσβασης στα πεδινά και ημιορεινά τμήματα, καθώς και στις δυνατότητες ανάπτυξης και επιβίωσης που προσφέρουν οι εύφορες πεδιάδες της *Επαρχίας*. Η μεγάλη συγκέντρωση των οικισμών κοντά στο υδάτινο στοιχείο πιθανόν να οφείλεται στα γνωστά πολλαπλά οφέλη που παρέχει αυτό στις ανθρώπινες κοινωνίες. Το οδικό δίκτυο παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και διασπορά των οικισμών, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των πρώιμων βυζαντινών ιδρύσεων ακολουθεί τους οδικούς άξονες, κυρίως τη στρατιωτική διαγώνιο οδό *Κωνσταντινούπολης - Αδριανούπολης* και δευτερευόντως την *Εγνατία οδό*. Η σύγκλιση των γραμμικών διατάξεων των οικισμών γύρω από την διοικητική, θρησκευτική και οικονομική πρωτεύουσα *Ηράκλεια* φαίνεται να αναδεικνύει τον καθοριστικό της ρόλο στο πλαίσιο της *Επαρχίας*.

Η οργάνωση της *Επαρχίας Ευρώπης* φαίνεται να αναλύεται καλύτερα μέσα από την μεθοδολογική κατάταξή της σε πέντε μικρότερες οικο-γεωγραφικές ενότητες που συνιστούν ταυτόχρονα και τα επιμέρους πολιτισμικά της τοπία. Η μελέτη των πρώιμων βυζαντινών διοικητικών χωρικών δομών οφείλει να παίρνει υπόψη της τα εσωτερικά ιστορικο-γεωγραφικά τοπία, προκειμένου να διαφαίνονται καλύτερα οι ενδοεπαρχιακές ιδιαιτερότητες, τα πλεονεκτήματα της μακράς διάρκειας και οι περιορισμοί της γεω-ιστορίας. Πιστεύουμε πως με την προτεινόμενη μεθοδολογία ανιχνεύονται πιο ευδιάκριτα οι ιστορικοί μετασχηματισμοί των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων, καθοριστικού σε τελική ανάλυση παράγοντα για την εξέλιξη της συνολικής κοινω-

νικής διαδικασίας και του τρόπου παραγωγής της. Η ερευνητική αυτή κατεύθυνση προτείνει την μεθοδολογική «αποδόμηση» των διοικητικών ενοτήτων σε μικρότερες χωρικές ενότητες που επιτρέπουν, ανάλογα με το βαθμό εμβάθυνσης, την ενδοεπαρχιακή ανάλυση των επιμέρους οικολογικών τοπίων και των πλουτοπαραγωγικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους. Η παραπάνω προσέγγιση δεν πρέπει να βασίζεται σε γενικά μοντέλα χωροθέτησης δικτύων ή οικισμών, όπως στην περίπτωση της τελευταίας *Tabula Imperii Byzantini* 12, αλλά σε συγκεκριμένη και διεξοδική ανάλυση των ιδιαίτερων οικο-γεωγραφικών ενοτήτων που συνιστούν κάθε *Επαρχία* και επιτρέπουν την ανάδυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους γνωρισμάτων σε διακριτές ιστορικές τομές.

ΑΑΜ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ Α' ΕΠΙΣΤΑΥ - ΠΟΛΙΕΙΣ									
	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΛΑΡΥΣΗΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ					ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ				
	ΑΡΧΑΪΚΗ	ΚΛΑΣΙΚΗ	ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ	ΡΩΜΑΪΚΗ	ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ	ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ			
1	2					3	4			
1.		Πιέρνθος	Perinthus	Ηράκλεια	Ereğli	TIB OstThr 398-408				
2.	Σηλυμβρία	Sely(m)bria	Sely(m)bria	Ευδοξισιαίς	Silivri	TIB OstThr 635-43				
3.			Berg(ol)ide	Αρακασιούσις	Lütleburgaz	TIB OstThr 264-67 / NPauly Bergule				
4.		Βιζύη	Βιζυε	Βιζύη	Vize	TIB OstThr 288-94				
5.	Πάνων - Πάναια (Β)Όρνοι?			Θεοδοσιούσις	Barbaros	TIB OstThr 562-65 / Jones 1983, 381 (n.37)				
6.				Όρνοι	2 γ/μ. Ν του Kumbaon	TIB OstThr 553 / HierSyn 632.6				
7.	Χερσόνησος	Χερσόνησος	Garnus	Γάννος	Gaziköy	TIB OstThr 370-73				
8.	Χερσόνησος	Χερσόνησος	Callipolis - Chersonesus	Καλιπολις	Gelibolu - Gallipoli	TIB OstThr 425-31 / NPauly				
9.				Μοριές	Çatal-Tepe ?	TIB OstThr 530 / HierSyn 633.3				
10.		Σίλα	Silva ?	Σιλανή - Τζούρμολον	Çorlu	TIB OstThr 684-88 / HierSyn 633.4 / RE				
11.				Σαναθία	Kavak	TIB OstThr 630-31 / HierSyn 633.5				
12.		Αφροδισιάς	Aphrodisias - Colonia Flavianopolis	Αφροδισία	Konvat ero Kadiköy	TIB OstThr 254 / Loukopoulou 1987, 70, 76				
13.		Άπροι	Apri - Colonia Claudia Apretensis	Άπρος - Νέα Θεοδοσιούσις	Germeyan	TIB OstThr 255-59 / HierSyn 634.2 / RE				
14.	Κοίλια	Κοίλια	Koilia	Κοίλια	2 γ/μ. Β του Eceabat	TIB OstThr 458-59 / RE 3				
Σ π	1	4	5	2	2					

Πίνακας 2α: Κύριο δίκτυο οικισμών της *Επαρχίας Ευρώπης* κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο

ΑΑΜ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ Β' + Γ' ΕΠΙΠΕΔΟΥ - ΚΟΜΜΕΣ και ΧΩΡΙΑ					ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ
	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ			ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ	3		
	ΑΡΧΑΪΚΗ	ΚΛΑΣΙΚΗ	ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ				
	ΑΡΧΑΪΚΗ	ΚΛΑΣΙΚΗ	ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ	ΡΩΜΑΪΚΗ	ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ	3	4
1							
15.					Χαροισόλις	Hayrabolu	TIB OstThr 255-59 / IEMiller 592
16.					'Urisio'	Δ της Bergale	RE Urisium
17.					'Narco'	Α της Bergale	TIB OstThr 542 / RE
18.					Αρρασιτάρα	Κοντά στο Kanşiran	TIB OstThr 338-40 / RE
19.					Dr(oi)uspara	BA του Çarlu	TIB OstThr 677 / IEMiller 539
20.					'Beadizo'	15 χλμ. ΒΑ της Ηράκλειας	TIB OstThr 255-59 / RE
21.					'Usurgae'	Κοντά στο Çaklı	TIB OstThr 302 / RE
22.					Σκόλια	Κοντά στο Podima	TIB OstThr 654 / IEMiller 515
23.					Καποροπόρον	Κοντά στο Sinekli	TIB OstThr 421 / IEMiller 539, 589 / RE
24.					Caenophurrium	Κοντά στο İncegiz	TIB OstThr 417-18 / IEMiller 540
25.					'Callum'	Α της Σιζόββιας	TIB OstThr 302 / RE Kallon 1
26.				Athyras	Athyras	Βιγύκεκμενε	TIB OstThr 270-73 / RE 1
27.					Μελαριάς	Yarimbürgaz ?	TIB OstThr 526-27 / RE
28.					Ρήγιον	Kiteikcekmene	TIB OstThr 615-18 / RE Pýγιον
29.					Εφόρον	Bakirköy	TIB OstThr 391-95 / Janin 1964, 446-49 / 1975, 80
30.					Τίμαα - Thimea	Πάνο από το Rumelikağaçı	TIB OstThr 676 / IEMiller 515
31.					Delkos	Derkoz	TIB OstThr 330-32 / RE / NPauly
32.					Phileas	Φιλέας	TIB OstThr 585-87 RE Phileas 1
33.					Colla	Κοντά στο Sigirel	TIB OstThr 318, 458 / IEMiller 525
34.						Kesari ?	TIB OstThr 697 / IEMiller 526
35.					Syrascell(ale) - Sirogellis	Malkara ?	IEMiller 526
36.					'Biteus'	Κοντά στο İnceik	RE Bedizum
37.					Βισάνθη	Tekirdağ	TIB OstThr 607-13 / NPauly
38.					'Macasura' ?	Karaevli	TIB OstThr 536
Σ κτ'χ	1	5	2	6	15		
Σ πτ' κτ'χ	1	5	7	8	17		

Πίνακας 2β: Δευτερεύον δίκτυο οικισμών της Επαρχίας Ευρώπης κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο

ΑΑΜ	ΚΩΜΕΣ - ΧΩΡΙΑ	ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ						ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ						
			ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ			ΥΔΑΤΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ			ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ			ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ			
			ΠΕΛΙΝΟΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΟΣ	ΟΡΕΙΝΟΣ	ΠΟΤΑΜΟΣ	ΑΙΜΝΗ	ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΟΙ	ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ	ΜΑΓΙΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΟΣ ΑΕΘΝΑΣ	ΚΥΡΙΑ ΟΔΟΣ	ΑΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΟΔΟΣ	ΚΟΜΒΟΣ	ΑΙΜΑΝΙ	ΑΠΟΣΙΑ
1	2	3	4	5	6	7									
15	Χαροιάσις	Hayrabolu	X			X									X
16	'Urisio'	Α της Bergale	X			X									X
17	'Narco'	Α της Bergale	X			X									X
18	Αροουσιάρια	Κοντά στο Karısturan	X			X									X
19	'Tiraso'	ΒΑ του Corlu	X			X									X
20	'Beadizo'	15 γλμ. ΒΑ της Ηράκλειας	X			X									X
21	'Usurgae'	Κοντά στο Çakli	X												X
22	Σκόλια	Κοντά στο Podima	X												X
23	Καυνοπολίον	Κοντά στο Sinekli	X												X
24	'Ad Statuas'	Κοντά στο İncegiz	X			X									X
25	'Callum'	Κοντά στο İncegiz	X												X
26	Athyras	Büyükcökmece	X			X									X
27	Melantias	Yarimbürgaz ?	X			X									X
28	Ρήγιον	Küçükçekmece	X			X									X
29	Έβδωμον	Bakırköy	X			X									X
30	Θυμία	Πάνο από το Rumeilkavağı	X												X
31	Δέλακος	Derkoz	X												X
32	Φυλάας	Kara Burun	X												X
33	Colta	Near Sigirell	X												X
34	Zorlanae	Keşan ?	X												X
35	Syrascell(a) - Sirogellis	Malkara ?	X												X
36	'Biteas'	Κοντά στο İnceik	X			X									X
37	Ραυδοστέες - Βισάνθη	Tekirdağ	X												X
38	'Mocasura' ?	Karaceli	X												X
Σ κ+χ	24		21	3	0	11	2	9	5	15	6	0	0	2	21
Σ π+κ+χ		38	31	7	0	19	2	14	7	20	8	0	2	7	32

Πίνακας 3β: Γεωγραφικά και χωρικά χαρακτηριστικά του δευτερευόντος δικτύου οικισμών της Επαρχίας Ευρώπης

Dimitris P. Drakoulis

*THE ECO-GEOGRAPHICAL ORGANIZATION
OF THE PROVINCIA EUROPA
IN THE EARLY BYZANTINE PERIOD*

Abstract

The aim of the paper is to contribute to the study of the *Provincia Europa* in the early Byzantine period (4th-6th century AD) from a historical geographical viewpoint. Three historical cross sections have been attempted in order to clarify the administrative transformations of the province: a) in the 4th century (source: *Laterculus Veronensis*), b) in the 5th century (source: *Notitia Dignitatum*) and c) in the 6th century (source: the *Synekdemos* of Hierocles). A digital cartographic representation of the historical topography was created in order to describe and clarify the regional context. An accompanying database was also constructed in order to classify the provincial settlements according to historical –cultural and geographical– spatial criteria. The first set of criteria is related to parameters and variables such as the date of foundation, continuous presence in five historical periods (Archaic – Classical – Hellenistic – Roman – Early Byzantine), ancient and modern place names. The second set of criteria is related to the location of the settlement and uses parameters and variables such as geomorphology, water elements, communication networks and presence of a nodal point or port. The final object of the paper is a structured synthesis of knowledge regarding the distinctive features of the settlement network of *Europa* and the correlation of this information with the dynamic parts of the system, i.e. communication networks and cultural exchanges.

It is argued that the spatial organization of the *Provincia Europa* is analyzed better through the methodological «deconstruction» in smaller units, which constitute the intra-provincial eco-geographical and cultur-

al landscapes. The study of the early Byzantine administrative and spatial structures has to take into account the internal geographical landscapes. This approach should not be based on a general description of settlements, as in the case of the last *Tabula Imperii Byzantini* 12, but in a concrete and extensive analysis of particular landscapes that constitute the Province and allow the emergence of particular features in distinguishable historical sections.

ΛΕΥΚΗ